

DOROTA MALEC (Kraków)

Notariat Drugiej Rzeczypospolitej. Stan opracowania i podstawowe problemy badawcze

I. Wstęp. Zainteresowanie dziejami prawa i wymiaru sprawiedliwości w Drugiej Rzeczypospolitej sprawia, iż coraz mniej obszarów badawczych pozostało dotychczas nieopracowanych. Do działających wówczas instytucji, które nie posiadają do tej pory monografii, a także nie stanowiły przedmiotu bardziej kompleksowych badań należy do dziś notariat. Luka dotyczy nie tylko okresu międzywojennego: notariat polski, mimo długich tradycji nie cieszył się dotychczas zainteresowaniem współczesnej historii prawa.

W 1933 r., po raz pierwszy w dziejach niepodległego państwa polskiego, skodyfikowane i ujednolicone zostały przepisy, regulujące zasady działania notariatu publicznego¹. W historii tej instytucji, działającej od XIX stulecia na terenach ziem polskich w oparciu o obce ustawodawstwo, rozpoczęła się nowa epoka. Z rangi i przełomowego znaczenia prawa o notariacie z 1933 r. zdawano sobie sprawę w okresie międzywojennym, nie straciło ono na znaczeniu także później. Stworzenie pierwszego polskiego prawa o notariacie nie byłoby jednak możliwe bez inspiracji i aktywnej, twórczej współpracy polskich notariuszy okresu międzywojennego. Ich działalność w całym okresie istnienia Drugiej Rzeczypospolitej, nie tylko pod rządami rozporządzenia z 1933 r., pomogła stworzyć tradycję podstawowych zasad i rozwiązań ustrojowych, żywą także w okresie powojennym notariatu państwowego. O sile tej tradycji, o znaczeniu rozporządzenia z 1933 r. świadczy fakt, iż jego podstawowe rozwiązania strukturalne i modelowe w wielu wypadkach posłużyły jako wskazówka w toku prac legislacyjnych nad ustawą prawo o notariacie z dnia 14 lutego 1991 r.².

---

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., Dz.U. RP nr 84, poz. 609, weszło w życie w dniu 1 stycznia 1934 r.

² R. Szytk, *Zasady modelowe i ustrojowe notariatu* [w:] *I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. Księga pamiątkowa* pod red. A. Oleszko i R. Szytk, Kluczbork 1993 (dalej: *I Kongres Notariuszy RP*), s. 273, 296.

Mimo, iż przekształcenia ustrojowe współczesnego notariatu polskiego, dokonane na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., zwracają uwagę na korzenie historyczne tej instytucji, to jednak dzieje notariatu na ziemiach polskich, jak wyżej wspomniano, nie doczekały się dotychczas większego zainteresowania ze strony współczesnej nauki historii prawa. Starsze opracowania, zwłaszcza poświęcone notariatowi w dawnej Polsce, straciły po części swą aktualność z uwagi na upływ czasu. Podobnie ocenić należy w znacznej części prace powstałe w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, poświęcone ówczesnym rozwiązaniom. Większość wśród nich stanowiły przy tym prace drobne, poświęcone wybranym problemom, zaś ich wartość merytoryczna nie zawsze spełnia dzisiejsze kryteria naukowe. Obszerniejsze, stojące niekiedy na wysokim poziomie komentarze do prawa o notariacie z 1933 r., tworzone dla celów bieżącej praktyki, także nie mogą być uznane za wyczerpujące źródło wiedzy.

Na brak kompleksowego opracowania historii notariatu polskiego zwracano w ostatnich latach kilkakrotnie uwagę³. Konieczność ukazywania historycznego rozwoju, ewolucji i ciągłości instytucji, przynosząca wymierne korzyści także bieżącej praktyce, nie budzi w nauce wątpliwości⁴. Choć podstawowym celem niniejszego opracowania jest ukazanie stanu badań nad dziejami notariatu w Drugiej Rzeczypospolitej, to warto zwrócić uwagę, że na opracowanie czekają także inne okresy działania na ziemiach polskich notariatu publicznego.

Przekształcenia współczesnego notariatu polskiego, jego tzw. reprivatyzacja i oparcie na nowych podstawach prawnych, nawiązujących po części do rozwiązań i tradycji przedwojennych spowodowały zainteresowanie części autorów przedwojennym, jednolitym prawem o notariacie z 1933 r. Najnowsze prace nie wyczerpują jednak całego problemu, tym bardziej, iż w zasadzie pominięto w nich znacznie dłuższy w dziejach Drugiej Rzeczypospolitej, trwający aż do 1 stycznia 1934 r., okres obowiązywania odziedziczonych po okresie zaborów, zróżnicowanych systemów organizacji notariatu. Zarys historii nie może ograniczać się do analizy samych tylko podstaw prawnych działania notariatu w latach 1918–1939. Każda instytucja może bowiem zostać przedstawioną jedynie poprzez ukazanie jej praktycznego funkcjonowania, zilustrowanie jej działania. W odniesieniu do polskiego notariatu międzywojennego próby takiej dotychczas nie podejmowano.

---

³ M.in. M. Kuryłowicz, *Historyczne początki notariatu europejskiego* [w:] *I Kongres Notariuszy RP*, s. 95, idem, *Rzymskie przepisy o dokumentach i czynnościach notarialnych*, Rejent 1996 nr 4–5 s. 34–44; A. Oleszko, recenzja z A. Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Rejent 1996, nr 1 s. 209; idem, *Ustrój polskiego notariatu*, Kraków 1999, s. 21; W. Witkowski, *Notariat w XVI–XVIII-wiecznej Polsce*, Rejent 1994, nr 10, s. 42.

⁴ (...) *Instytucja pozbawiona swych korzeni historycznych, choćby najbardziej znacząca w praktyce pozostaje praktycznym rzemiosłem bez tradycji*, M. Kuryłowicz, *Rzymskie przepisy o dokumentach i czynnościach notarialnych...*, s. 34.

II. Stan badań nad polskim notariatem. Zagadnienia ogólne. Wiele obszarów badawczych z dziejów notariatu w Polsce bądź nigdy dotąd nie znalazło zainteresowania, bądź też doczekało się opracowań częściowych, niekiedy o dawno minionej aktualności⁵. Notariat stawał się przedmiotem badań bardziej historycznych niż historyczno-prawnych, a w konsekwencji z mniejszym zainteresowaniem śledzono historię instytucji, prawnych podstaw i zasad jej działania, koncentrując się raczej na analizie od strony dokumentu i kancelarii niżli samych notariuszy⁶. Przedstawienie stanu badań nad dziejami notariatu na ziemiach polskich we wszystkich okresach wykracza poza ramy wytyczone niniejszemu opracowaniu, warto jednak zwrócić uwagę na wybrane prace, które ukazały się po II wojnie światowej. Brak nowszych opracowań poświęconych dziejom notariatu na ziemiach polskich w XIX w. zaważył być może w pewnym stopniu na małej liczbie prac poświęconych działaniu notariatu w Drugiej Rzeczypospolitej w oparciu o przepisy pozaborcze do końca 1933 r.

Na konieczność zintensyfikowania badań nad rozwojem zarówno polskiego, jak i europejskiego notariatu zwracano w ostatnich latach uwagę⁷. Apele te nie pozostały bez echa i przyniosły szereg nowych, często cennych opracowań. Ich zwiększająca się liczba świadczy o wciąż rosnącym zainteresowaniu historią notariatu. Przegląd ważniejszej polskiej literatury przedstawił niedawno M. Kuryłowicz⁸. Historią notariatu w średniowiecznej Polsce zajął się K. Skupiński⁹. Szeroką porównawczą analizę przedwojennego rozporządzenia o notariacie z 1933 r. z obowiązującymi współcześnie rozwiązaniami przedstawił A. Oleszko, omawiając obecny ustrój polskiego notariatu¹⁰.

Opublikowane zostały także rozprawy i artykuły, poświęcone zarówno historycznym początkom notariatu europejskiego, w tym zwłaszcza rzymskiego¹¹,

---

⁵ M.in. A. Niemirowski, *Bibliografia powszechna notariatu*, Warszawa 1884, idem, *Notaryat hiszpański. Fragment z dziejów prawodawstwa tego kraju*, Warszawa 1887, idem, *Przeгляд ustaw notaryalnych obowiązujących obecnie w Europie*, Warszawa 1880 oraz *Szkic dziejowy notaryatu od czasów najdawniejszych aż do dni naszych przez dr W. Pappafavę* w tłum. A. Niemirowskiego, Warszawa 1884; J.W. Bandtkie, *O notaryacie dawniejszym i nowszym w Polsce*, Pamiętnik Warszawski 1815, t. III, s. 327–347, 413–444; H. Drzewiecki, *Zarys dziejów notariatu w Polsce*, Warszawa 1927, *O izbach notarialnych*, Warszawa 1927, *Studia i materiały do dziejów notariatu w Polsce*, cz. I, II, Warszawa 1928, a także m.in. *Nieco z historii izb notarialnych w Polsce*, Przegląd Notarialny (dalej: PN) 1934, nr 6, s. 10, *O źródłach do dziejów notariatu w Polsce*, PN 1934, nr 18, s. 14, *Z dziejów notariatu w Polsce porozbiorowej*, PN 1935, nr 15–16, s. 336–337; S. Mikucki, *Początki notariatu publicznego w Polsce*, Warszawa 1936, idem, *Mianowanie notariuszy publicznych imperiali auctoritate w diecezjach krakowskiej i lwowskiej w wieku XV [w:] Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. I, Kraków 1938, s. 289–321, oraz *Remarques sur les origines du notariat public en Pologne*, Revue Historique de Droit Français et Etranger, XVI, Paris 1937.

⁶ M. Kuryłowicz, *Historyczne początki...*, s. 95.

⁷ Patrz wyżej: przypis nr 3.

⁸ M. Kuryłowicz, *Z historiografii polskiego notariatu*, Rejent 1999, nr 8, s. 66–77.

⁹ K. Skupiński, *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin 1997.

¹⁰ A. Oleszko, *Ustrój polskiego notariatu*, Kraków 1999.

jak i historii notariatu w dawnej Polsce¹². Zwrócono uwagę na wybrane zagadnienia w okresie rozbiorów, przy czym dotychczas widoczne jest większe zainteresowanie ziemiami, które weszły w skład zaboru austriackiego¹³. Szereg opracowań poświęcono organizacji notariatu w Drugiej Rzeczypospolitej¹⁴. Dokładnym poznanie korzeni historycznych swego zawodu zainteresowani są także sami notariusze, czego dowodem mogą być publikacje artykułów o charakterze historycznym w miesięczniku „Rejent”, wydawanym przez Stowarzyszenie Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵. Podkreślić należy fakt, iż wśród współczesnych badaczy widoczne jest zainteresowanie źródłami, w tym zwłaszcza aktami notarialnymi¹⁶. Wciąż w zbyt małym stopniu zajmowano się dziejami notariatu i samych notariuszy w okresie II wojny światowej: większość

¹¹ M.in. M. Kuryłowicz, *Historyczne początki...*, s. 95–113, idem, *Notariat w europejskiej kulturze prawnej*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań – Kluczbork 1999, s. 135–156 oraz *Rzymskie przepisy...*, s. 34–44.

¹² M.in. A. Janik, *Notariusze publiczni promowani w Akademii Zamojskiej w latach 1607–1767*, *Studia źródłoznawcze* 1977, t. 22; W. Witkowski, *Notariat w XVI–XVIII-wiecznej Polsce (w związku z kształceniem notariuszy publicznych w Akademii Zamojskiej)*, *Rejent* 1994, nr 10, s. 26–42.

¹³ M.in. D. Małec, *Notariat w Departamencie Krakowskim Księstwa Warszawskiego oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* (dalej: CPH) 2001, t. LIII, z. 2, s. 185–202; I. Homola-Skąpska, *Z dziejów krakowskiego notariatu w okresie autonomii galicyjskiej, I Kongres Notariuszy RP*, s. 37–58; S. Kozak, *Obraz notariatu w Galicji w świetle austriackich ustaw notarialnych z 1855 i 1871 r.*, *Prace Historyczno-Archiwalne* (dalej: Pr. Hist.-Arch.), t. 5, 1997, s. 107–123, idem, *Reprezentatywność galicyjskich akt notarialnych z zasobu Archiwum Państwowego w Przemyślu*, *Archeion*, t. 98, 1997, s. 45–65, idem, *Notariusze rzeszowscy i ich kancelarie w latach 1859–1918*, *Pr. Hist.-Arch.*, t. 8, 1999, s. 37–71 oraz *Dziewiętnastowieczne akta notarialne: stan badań*, *Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie. Historia*, z. 7, 1998, s. 193–207; syntetyczne ujęcie historii notariatu w Krakowie także jako obszerne hasło w opracowaniu D. Małec [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Kraków 2000, s. 667–668.

¹⁴ M.in. T. Grajner, *Wpływ projektów ustawy notarialnej powstałych w Drugiej Rzeczypospolitej na ostateczny kształt prawa o notariacie*, *Rejent* 1999, nr 6–7, s. 192–202; D. Małec, *Podstawowe zasady ustroju polskiego notariatu w świetle projektów i opinii z lat 1918–1933*, CPH, t. LII, 2000, z. 1–2, s. 127–150, eadem, *Z dziejów notariatu w II Rzeczypospolitej. Problem tzw. przymusu notarialnego*, *Rejent* 2000, nr 9, s. 181–205 oraz *Kwalifikacje zawodowe notariuszy w II Rzeczypospolitej. Problemy teorii i praktyki*, *Rejent* 2001, nr 10, s. 1–25.

¹⁵ M.in. R. Sztyk, *Aplikanci i asesory notarialni*, *Rejent* 1996, nr 7–8, s. 214–220, idem, *Archiwum notarialne*, *Rejent* 1996, nr 6, s. 187–192, a także publikacje źródeł, m.in. *Z kart historii notariatu*, *Rejent* 1995, nr 10, s. 97 oraz nr 12, s. 94–95, oraz inne, m.in. *Pomoc dla wdów i sierot po notariuszach*, *Rejent* 1996, nr 1, s. 106–107, *Z kart historii notariatu. Stypendia notarialne. Regulamin notarialny*, *Rejent* 1996, nr 9, s. 198–201, *Marian Kurman – chluba i ozdoba zawodu notariusza*, *Rejent* 1996, nr 10, s. 210–220.

¹⁶ M.in. patrz wyżej; prace S. Kozaka, a także A. Dziedziuk, *Akta notariuszy w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu*, *Przemyśl* 1994; J. Szumski, *Akta hipoteczne i notarialne do 1939 r. z terenu województwa łomżyńskiego*, *Studia Łomżyńskie*, T. 5, 1996 s. 103–107; R. Kuwałek, *Żydzi łęczyńscy w latach 60-tych XIX w. w świetle akt notarialnych*, *Merkuriusz Łęczyński* Nr 8, 1995, s. 9–14; J. Kazimierski, *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX w.*, *Studia Źródłoznawcze* IV, 1959; H. Krajewska, *Akta notariuszy w Archiwum Państwowym w Łodzi jako źródło do historii kin i życia filmowego miasta*, *Archeion*, 86, 1989, s. 81–88.

dotychczasowych opracowań stanowią krótkie relacje z czasów tuż powojennych, wyjątkowo problemem zajęli się współcześni badacze¹⁷. Na opracowanie czeka także zamknięty już okres państwowego notariatu: część dotychczasowych opracowań utraciła swą aktualność, historyczna ocena okresu powojennego wciąż nie znajduje dużego zainteresowania¹⁸.

III. Notariat Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia ogólne. Notariat Drugiej Rzeczypospolitej wciąż nie doczekał się monografii, ukazującej rzeczywisty obraz jego funkcjonowania w tym ważnym dla dziejów państwa i prawa polskiego okresie. Wprawdzie po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. poświęcone jego problemom publikacje zaczęły pojawiać się coraz częściej, to jednak mimo pozornej obfitości tekstów, poświęconych różnym zagadnieniom organizacji i działania notariatu na ziemiach polskich trudno uznać istniejący stan przedwojennych opracowań za zadowalający.

Szczególnie widoczna jest istotna luka w zakresie działania notariatu w latach 1918–1933, a zatem w oparciu o pozostawione w mocy i w istotny sposób zróżnicowane w poszczególnych dzielnicach kraju przepisy odziedziczone po okresie zaborów. Nie ukazano w pełni różnic ustrojowych w organizacji notariatu w poszczególnych dzielnicach kraju, nie przedstawiono działania instytucji w długim, szesnastoletnim okresie działania do chwili unifikacji. W zasadzie nie wykorzystano dotychczas także materiałów archiwalnych pozostałych po organach samorządu notarialnego na ziemiach dawnego zaboru austriackiego, gdzie nieprzerwanie, w całym okresie międzywojennym, samorząd ów istniał, spełniając istotną rolę mobilizującą środowisko do podjęcia wysiłków na rzecz unifikacji prawa o notariacie. W niepełnym stopniu omówiona została działalność organizacji, stowarzyszeń i zrzeszeń grupujących polskich notariuszy w tym okresie, w tym zwłaszcza Zrzeszenia Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych, istniejącego na terenie dawnego zaboru rosyjskiego od 1917 r., które wspólnie z małopolskim samorządem notarialnym odegrało istotną rolę integrującą środowisko podczas wieloletnich starań o jednolite prawo o notariacie¹⁹. Brak opracowania widoczny jest tym bardziej, że w tym właśnie okresie, tworzyły się podstawy przyszłego prawa o notariacie z 1933 r. Bez doświadczeń zdobytych w ciągu pierwszych piętnastu lat istnienia niepodległego państwa polskiego, ożywionej działalności samych notariuszy, po-

---

¹⁷ A. Wrzyszczyk, *Notariat w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1945) – stan prawny*, Rejent 1997, nr 11, s. 159–171; R. Szytk, *Zaprzestanie działalności samorządu notarialnego w okresie okupacji niemieckiej*, Rejent 1997, nr 6, s. 163–165.

¹⁸ Nieliczne w ostatnich latach prace m.in. R. Szytk, *Upaństwowienie majątku izb notarialnych*, Rejent 1996, nr 10, s. 207–209, tenże *Geneza upaństwowienia notariatu*, Rejent 1997, nr 1, s. 144–147; J. Grzybczyk, *Notariat śląski w okresie po II wojnie światowej*, Rejent 1997, nr 9, s. 172–175; krótki rys historyczny notariatu powojennego także A. Oleszko, *Ustrój polskiego notariatu*, s. 43–51.

¹⁹ O początkach Zrzeszenia m.in. M. Kurman, *Zrzeszenie Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych w Warszawie. Z pierwszego dziesięciolecia istnienia*, Przegląd notarialny 1925, nr 1–2, s. 108–120.

wstanie ordynacji notarialnej z 1933 r. w tym kształcie byłoby utrudnione. Pomijanie dziejów notariatu w latach 1918–1933 zniekształca w związku z tym obraz instytucji w całym okresie międzywojennym.

W sytuacji politycznej, w jakiej znalazła się po II wojnie światowej Polska wprowadzenie na mocy ustawy z 1951 r. państwowego notariatu²⁰ nie sprzyjało zajmowaniu się historią instytucji, która w nowym kształcie ustrojowym zerwała całkowicie związki z notariatem Drugiej Rzeczypospolitej. Nie powstała w związku z tym żadna synteza dziejów instytucji w okresie dwudziestolecia międzywojennego, a zainteresowanie autorów polskim notariatem w tym okresie stało się większe dopiero w ostatnich latach.

Wiedzę na temat notariatu Drugiej Rzeczypospolitej w niewielkim stopniu przybliżają także podręczniki akademickie i syntezy historii prawa, wyjątkiem wśród nich jest opracowanie S. Płyzy, dodatkowo wzbogacone bibliografią ważniejszych prac, opublikowanych do końca 1998 r.²¹ Zarys dziejów instytucji w okresie międzywojennym przedstawił S. Breyer, jednak jego praca, choć zawiera szereg ważnych ustaleń, z uwagi na niewielkie rozmiary nie wyczerpuje tematu nawet w części²². Opracowaniem poświęcającym wiele uwagi rozwiązaniom prawa o notariacie z 1933 r., zwłaszcza w aspekcie porównawczym z obecnymi rozwiązaniami, jest *Ustrój polskiego notariatu* A. Oleszki²³.

Jedyną polską przedwojenną monografią poświęconą notariatowi (poza komentarzami do rozporządzenia z 1933 r.) była *Reforma notariatu* W.L. Jaworskiego²⁴. Ważna praca, której znaczenie doceniano także w następnych latach, poświęcona została zasadom ogólnym i ustrojowym działania współczesnego notariatu publicznego, zawierała projekty jego reformy i nowej organizacji, jednolitej w skali całego kraju. W osobie Jaworskiego, znanego polityka, niekwestionowanego autorytetu naukowego, zyskali polscy notariusze już wcześniej znakomitego orędownika w ich staraniach o stworzenie ustawy likwidującej różnicę dzielnicowe²⁵. W.L. Jaworski współpracował także ściśle z krakowską izbą notarialną, przygotowując na jej potrzeby ekspertyzy i opinie prawne²⁶. Opracował m.in. kwestionariusz za-

²⁰ Ustawa z dnia 25 maja 1951 r. prawo o notariacie, Dz.U. nr 36, poz. 276, weszła w życie 1 stycznia 1952 r.

²¹ S. Płyza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3, *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 729–753; dla porównania: *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. II, pod red. F. Ryszki, Warszawa 1968 notariatowi poświęcono niespełna dwie strony (s. 53–54), z całkowitym pominięciem jego dziejów przed unifikacją.

²² S. Breyer, *Z dziejów notariatu w okresie międzywojennym*, *Zeszyty Problemowo-Analityczne* 1972, nr 23, s. 66–74.

²³ A. Oleszko, *op. cit.*

²⁴ Kraków 1929.

²⁵ O problemach notariatu W.L. Jaworski pisał m.in. *Reforma notariatu w Austrii*, Kraków 1904, *O potrzebie notariatu*, *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne*, Kraków 1921, *O rozwój notariatu*, *Przegląd Notarialny* 1925, nr 3–4.

²⁶ *Opinia prawna prof. dra Władysława Leopolda Jaworskiego w przedmiocie projektu ustawy o tzw. przymusie notarialnym*, PN 1925, nr 3–4, s. 35–38.

sad przyszłej ustawy notarialnej w ramach podsekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej (był członkiem jej Wydziału Cywilnego od początku jego istnienia)²⁷.

Szczegółowa analiza stanu badań nad notariatem w Polsce w okresie międzywojennym przedstawiona zostanie niżej w oparciu o podział na dwa ważne okresy w dziejach polskiego notariatu przedwojennego: okres I – do ujednolicenia prawa o notariacie w 1933 r., okres II – obowiązywania rozporządzenia prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., tj. od 1 stycznia 1934 r. do wybuchu II wojny światowej.

IV. Notariat polski w latach 1918–1933. Zróżnicowane dzielnicowe zasady działania notariatu w Polsce w latach 1918–1933 nie zostały dotychczas omówione nawet w dostatecznym stopniu. Istniejąca wyraźna luka dotyczy zarówno omówienia normatywnych zasad ustrojowych, jak również oceny praktycznego, rzeczywistego funkcjonowania instytucji w poszczególnych dzielnicach kraju. W pierwszych piętnastu latach istnienia Drugiej Rzeczypospolitej ukazała się zaledwie jedna obszerna monografia poświęcona notariatowi, wymieniona wyżej *Reforma notariatu* W.L. Jaworskiego, w niewielkim stopniu odnosząca się do istniejącego stanu rzeczy i poświęcona w całości założeniom doktrynalnym oraz projektom organizacji notariatu i samorządu notarialnego, proponowanym przez jej autora. W okresie powojennym nie poświęcano tym zagadnieniom zbyt wiele miejsca: podręcznikowy rys historii notariatu w Polsce także w latach 1918–1933 przedstawił S. Płaza²⁸, w mniejszym stopniu omówił owe zagadnienia A. Oleszko²⁹. Po części poświęcono nieco uwagi wybranym zagadnieniom tego okresu w artykułach: T. Grajnera ukazującym problemy wpływu projektów ustawy na ostateczny kształt rozporządzenia z 1933 r.³⁰ oraz D. Malec, która zajęła się podstawowymi zasadami ustroju notariatu, kwalifikacjami zawodowymi notariuszy oraz tzw. przymusem notarialnym³¹. Krótką charakterystykę zawiera także wspomniana wyżej praca S. Breyera.

Pozostałe opracowania dotyczące tego okresu powstały jeszcze w latach międzywojennych i składają się na nie z reguły niewielkie objętościowo prace,

---

²⁷ (red.), *Prace Komisji Kodyfikacyjnej Rz.P. nad nową ustawą notarialną* PN 1923, nr 3–4, s. 90–91. Pismo Komisji Kodyfikacyjnej do Prezesa Krakowskiej Izby Notarialnej z dnia 26 maja 1923 r., Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział II (dalej: APII), R. Not. 351–352., L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 105–106.

²⁸ S. Płaza, *op. cit.*, s. 729–732.

²⁹ *Ustrój polskiego notariatu*, którego autor skoncentrował się na analizie rozporządzenia z 1933 r.

³⁰ T. Grajner, *op. cit.*

³¹ D. Malec, *Podstawowe zasady ustroju polskiego...*; eadem, *Kwalifikacje zawodowe notariuszy w II Rzeczypospolitej... oraz Z dziejów notariatu w II Rzeczypospolitej. Problem tzw. przymusu notarialnego.*

o zróżnicowanym poziomie merytorycznym, poświęcone zwłaszcza wybranym zagadnieniom praktycznym działania notariatu w oparciu o przepisy pozaborcze.

Większość z nich powstawała z inicjatywy samych notariuszy. Od 1922 r. w Krakowie zaczął ukazywać się „Przegląd Notarialny”, początkowo jako dwumiesięcznik, następnie jako kwartalnik, a później, po przeniesieniu w 1933 r. redakcji do Warszawy jako dwutygodnik³². Szybko stał się ważnym forum dyskusyjnym dla omawiania najważniejszych problemów działania notariatu. Od roku 1931 r., z inicjatywy Związku Pracowników Notariatu i Hipoteki, zaczęło ukazywać się w Warszawie kolejne, ważne czasopismo: „Notariat – Hipoteka”, które w zamiarze jego twórców służyć miało zwłaszcza podniesieniu poziomu notariatu na terenach Polski centralnej. Czasopisma te stanowią cenne, nie do końca wykorzystane źródło wiedzy o notariacie międzywojennym także w następnych latach. Oprócz zróżnicowanych tematycznie artykułów zawierały ważne, bieżące wiadomości z życia notariatu, listy notariuszy w poszczególnych rejonach, informacje o działalności organów samorządu i organizacji oraz stowarzyszeń zawodowych, poglądy i opinie samych notariuszy. Z uwagi na zniszczenia wojenne substancji archiwalnej stanowią często jedyne dostępne obecnie źródło danych statystycznych, informacji na temat działalności poszczególnych środowisk. Opracowania poświęcone sprawom notarialnym ukazywały się ponadto w całym okresie międzywojennym we wszystkich niemal czasopismach prawnych: m.in. „Gazecie Sądowej Warszawskiej”, „Palestrze”, „Nowej Palestrze”, „Czasopiśmie Adwokatów Polskich”, „Czasopiśmie Adwokatów Polskich. Dział Województw Zachodnich”, „Głosie Adwokatów”, „Głosie Prawa”. Zainteresowanie nauki prawa oraz innych zawodów prawnych (z wyjątkiem adwokatury) sprawami notariatu w latach 1918–1933 z reguły nie było jednak zbyt duże.

Z większych objętościowo opracowań tego okresu wymienić należy zestawienia obowiązujących przepisów dzielnicowych. Dla terenu dawnego zaboru rosyjskiego były to m.in. W. Miszewskiego *Ustawa notarialna obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych Warszawskiego, Lubelskiego i Ziemi Wschodnich*³³ oraz M. Kurmana *Notariat, hipoteka, akty*³⁴. Przepisy regulujące zasady działania notariatu na ziemiach dawnego zaboru pruskiego znalazły się w pracach m.in. T. Zajączkowskiego³⁵, a częściowo także B. Stelmachowskie-

³² Utworzony zgodnie z uchwałą Krakowskiego Kolegium notarialnego z dnia 30 X 1921 r. oraz za zgodą Izb Notarialnych w Przemyślu i Lwowie, (red.), *Wstęp*, PN 1922, nr 1, s. 1.

³³ Warszawa 1922, także W. Miszewskiego, S. Goldsteina, W. Przedpełskiego, W. Żywickiego, O. Federowicza i S. Frankenstein-Sieczkowskiego *Ustawa postępowania sądowego cywilnego obowiązująca w okręgach apelacyjnych warszawskim, lubelskim i wileńskim (z przytoczeniem jurysprudencji i ustaw związkowych oraz dodaniem przepisów dotyczących organizacji sądownictwa tudzież skorowidza)*, Warszawa 1923.

³⁴ Warszawa 1930, publikacja zawierała m.in. ustawę notarialną, ustawy hipoteczne, kodeks cywilny Królestwa Polskiego oraz Kodeks Napoleona wraz z orzecnictwem kasacyjnym oraz wzory aktów hipotecznych i notarialnych, także *Notariat, hipoteka, akty. Suplement za czas od 26 maja 1930 r.*, Warszawa 1932.

³⁵ *Ustawy w sprawach sądownictwa niespornego obowiązujące na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1925; *Ordynacja adwokacka obowiązująca w okręgach są-*

go³⁶. Nie ukazało się żadne wydawnictwo zawierające przepisy z terenów dawnego zaboru austriackiego, gdzie wobec ciągłości tradycji organów samorządu korporacyjnego zachował aktualność komentarz S. Muczkowskiego do austriackiej ustawy z 1871 r.³⁷. Zawarte w nim poglądy odnaleźć można w wielu publikacjach z lat 1918–1933³⁸. Zestawienia ważniejszych obowiązujących przepisów publikowano także cyklicznie w „Przeglądzie Notarialnym”³⁹, zawierał je także ukazujący się od 1933 r. rocznik – kalendarz notariatu⁴⁰.

Mimo zróżnicowanych podstaw działania podejmowano próby stworzenia wspólnego kodeksu etycznego dla polskich notariuszy⁴¹. Spośród problemów szczegółowych zajmowano się m.in. zagadnieniem statusu notariusza w poszczególnych dzielnicach⁴², zakresem czynności notarialnych⁴³, kwestią języka urzędowego w notariacie⁴⁴. Dużo miejsca zajmowały problemy opłat i stawek notarialnych⁴⁵. Szereg artykułów poświęcono zagadnieniom wykonalności aktu notarialnego⁴⁶.

---

dów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz Górnosląskiej części okręgu sądu apelacyjnego w Katowicach, Poznań 1925.

³⁶ *Procedura cywilna. Zarys obowiązujący na ziemiach b. zaboru pruskiego i na Górnym Śląsku*, Poznań 1923–1925.

³⁷ S. Muczkowski, *Austriacka ustawa notaryalna z dnia 25 lipca 1871 r. historycznie i porównawczo objaśniona przez Stefana Muczkowskiego*, Kraków 1887.

³⁸ M.in. W.L. Jaworski, *Reforma notariatu*, s. 96–98; tzw. projekt małopolskich izb notarialnych, maszynopis, APII, sygn. R.Not. 29.

³⁹ M.in. M. Kurman, *Przegląd ustawodawstwa polskiego, wchodzącego w zakres czynności notarialnych i hipotecznych*, PN 1933, nr 3–14.

⁴⁰ W. Natanson, *Rocznik – kalendarz notariatu i hipoteki na rok 1933*, Warszawa 1933, idem, *Rocznik notariatu 1934*, Warszawa 1934.

⁴¹ M. Kurman, *Zarys regulaminu etycznego dla rejentów*, PN 1923, nr 5–6, s. 3–9, tenże, *Z zarysu regulaminu etycznego*, Notariat – Hipoteka. 1932, nr 16, s. 2; W.N., *Pod znakiem etyki zawodowej*, Not.-Hip. 1932, nr 16, s. 1–2.

⁴² M.in. N.N., *Stanowisko prawne notariusza w b. zaborze rosyjskim*, GSW 1924; Z.P., *Notariat i pracownicy notarialni na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej. Szkic historyczno-dogmatyczny ustroju notariatu i organizacji pracowników notarialnych na obszarze ziem zachodnich*, Notariat – Hipoteka (dalej: Not.-Hip.) 1932, nr 10, s. 271–272; A. Z a t h e y, *Przepisy dyscyplinarne dla notariuszy ziem zachodnich*, Czasopismo Adwokatów Polskich. Dział Województw Zachodnich 1931, nr 5–8, s. 49–55.

⁴³ M.in. S. Grzybowski, *Notariat a zakres działania sądów*, PN 1927, nr 3, s. 281–287; A. Rybiński, *Notariat a zakres działania sądów*, PN 1926, nr 7, s. 267–277.

⁴⁴ M.in. bez autora, *O języku urzędowania notariuszów*, PN 1925, nr 1–2, s. 153–159; T. Janiszewski, *Język urzędowy w sądach, prokuraturze i notariacie*, Czasopismo Adwokatów Polskich 1924, nr 10; J. Sławski, *Przyjęcie aktów notarialnych i sądowych osób władających tylko językiem niemieckim*, Czasopismo Adwokatów Polskich. Dział Województw Zachodnich 1929, nr 7–9, s. 57–61; M. Winnickij, *Prawa ukraińskiej mowy w notariacie*, Żytja i Prawa 1933.

⁴⁵ Spore zainteresowanie wywoływały sprawy opłat stemplowych, m.in. S. Ł a n d a u, *Odpowiedzialność notariuszów za niedobory stemplowe*, GSW 1920, s. 314; J. Ł a d a, *Zaświadczenia notarialne a opłata stemplowa od nich*, GSW 1931, nr 90, 140; o innych opłatach m.in. M. Kurman, *Z potrzeb notariatu*, PN 1924, nr 2–3; M. Balicki, *Opłaty kancelaryjne od wyciągów metrykalnych*, Not.-Hip., 1933, nr 3; J. H o r s z o w s k i, *Wynagrodzenie notariuszów w b. zaborze rosyjskim za współdziałanie przy wymiarze i poborze podatków komunalnych od czynności notarialnych*, PN 1929, nr 1; B.D., *Chaos w Małopolsce na tle pobierania opłat komunalnych*, Not.-Hip. 1932, nr 16.

⁴⁶ M.in. J.S., *Na marginesie art. 527 k.p.c. Rozwój historyczny instytucji wykonalności aktu notarialnego*, Not.-Hip. 1933, nr 2; W. Teleśnicki, *Akt notarialny a tytuł egzekucyjny*,

Istotnym problemem, wywołującym w omawianym okresie wielkie zainteresowanie nie tylko notariuszy ale także adwokatów, zwłaszcza na terenie Polski południowej, były podejmowane z inicjatywy notariuszy małopolskich próby wprowadzenia na tych terenach przymusu notarialnego w zakresie czynności prawnych dotyczących nieruchomości. Zagadnienie to, posiadające bardzo obfitą, przedwojenną literaturę przedstawione zostało w ostatnim czasie przez autorkę niniejszego tekstu⁴⁷. Walka o przymus notarialny zaogniła stosunki między notariuszami i adwokatami, powodując ponowne zainteresowanie problemem dopuszczalności łączenia zawodów notariusza i adwokata⁴⁸. Wzajemny stosunek notariatu i adwokatury interesował również Komisję Kodyfikacyjną podczas prac nad prawem o adwokaturze, w których ostatecznie zwyciężył pogląd o konieczności wyłączenia dopuszczalności łączenia obu zawodów⁴⁹. Pojawiły się także koncepcje podziału wynagrodzenia za zredagowanie dokumentu między adwokata i notariusza, do których powracano w następnych latach, o czym poniżej.

Wśród wymienionych wyżej przykładowo opracowań, często poświęconych bardzo szczegółowym zagadnieniom przeważały prace drobne, często nie przedstawiające istotnej wartości merytorycznej. Inaczej ocenić należy publikacje m.in. M. Kurmana, J. Glassa, S. Grzybowskiego, S. Breyera, W. Natansonona, niekiedy wyraźnie odbiegające poziomem od wielu pozostałych prac. Wyraźnie dostrzegalny jest brak kompleksowych opracowań ukazujących oblicze notariatu w poszczególnych dzielnicach, zasady jego działania, aktywność poszczególnych ośrodków i ludzi, ich przygotowanie fachowe, rzeczywistą działalność zawodową w długim, piętnastoletnim okresie obowiązywania przepisów pozaborczych⁵⁰.

Analiza piśmiennictwa z lat 1918–1933 pozwala na wyciągnięcie wniosku, że istniejący wówczas, zróżnicowany stan prawny traktowany był przez notariuszy jako tymczasowy. Większą aktywność i bardziej twórcze podej-

tamże, nr 20; J. Bekerman, *O mocy dowodowej dokumentów notarialnych*, GSW 1933, nr 11.

⁴⁷ D. Małec, *Z dziejów notariatu w II Rzeczypospolitej. Problem tzw. przymusu notarialnego*, tam także ważniejsza literatura.

⁴⁸ M.in. B. Jacobsohn, *W sprawie prac przedwstępnych dla usamodzielnienia notariatu w b. dzielnicy pruskiej*, PN 1925, nr 1–2, s. 84–87; W. Róg, *Kwestia łączenia notariatu z adwokaturą*, Lwów 1925; red., *Projekt rozporządzenia Prezydenta RP w przedmiocie częściowej zmiany przepisów o notariacie na Ziemiach Zachodnich*, Czasopismo Adwokatów Polskich. Dział Województw Zachodnich 1927, nr 6, s. 71–74; J. Kręglewski, *Uwagi nad uzasadnieniem projektu rozporządzenia w sprawie odłączenia notariatu od adwokatury*, tamże, s. 140–143; W. Teleśnicki, *Notariat czy adwokatura*, Not.-Hip. 1933, nr 18, s. 7–9, nr 28, s. 4–6.

⁴⁹ M.in. J. Glass, *Stosunek wzajemny notariatu i adwokatury w przyszłym ustawodawstwie polskim*, GSW 1928, nr 7, s. 98–99, nr 8, s. 113–116; J. Kręglewski, *Z powodu artykułu Jakuba Glassa p.t. stosunek wzajemny notariatu i adwokatury w przyszłym ustawodawstwie polskim*, GSW 1928, s. 484–486.

⁵⁰ Częściowo zagadnienia te omówiła D. Małec, *Kwalifikacje zawodowe notariuszy w II Rzeczypospolitej...*, s. 150–174, tam także ważniejsza literatura przedmiotu.

ście zaobserwować można było w dziedzinie przygotowań do opracowania nowego prawa o notariacie. Także i ten zakres tematu nie został dotychczas w wystarczającym stopniu opracowany, choć w ostatnim czasie ukazały się wspomniane wyżej prace T. Grajnera i D. Malec, poświęcone wybranym zagadnieniom kodyfikacji międzywojennego prawa notarialnego: wpływowi poszczególnych projektów na rozporządzenie z 1933 r. oraz podstawowym zasadom ustrojowym notariatu w projektach i piśmiennictwie z lat 1918–1933⁵¹. Zarys przebiegu prac kodyfikacyjnych został także przedstawiony przez S. Płaza⁵². W starszej, międzywojennej literaturze poświęconej tym zagadnieniom wyróżnić można było kilka nurtów zainteresowań. Publikowano kolejne projekty prawa o notariacie, począwszy od najstarszych z 1917 r.⁵³, poprzez m.in. projekt krakowskiego notariusza S. Góry⁵⁴, W.L. Jaworskiego⁵⁵, projekty opracowane w ramach Komisji Kodyfikacyjnej⁵⁶, czy projekt Stałej Delegacji Notariatu⁵⁷. Choć każdy z nich został w pewnym stopniu skomentowany⁵⁸, to wciąż nie zanalizowano ich kompleksowo: najpełniej omówiono projekty W.L. Jaworskiego⁵⁹ oraz powstałe w Komisji Kodyfikacyjnej projekty J. Glassa⁶⁰.

Nie przedstawiono dotychczas także dokładnego przebiegu wieloletnich prac w samej Komisji Kodyfikacyjnej, choć etapy kolejnych dyskusji nad po-

---

⁵¹ T. Grajner, *Wpływ projektów ustawy notarialnej...*; D. Malec, *Podstawowe zasady ustroju polskiego notariatu w świetle projektów i opinii z lat 1918–1933*, s. 127–150.

⁵² S. Płaza, *op. cit.*, s. 732–734.

⁵³ J. Świątopełk-Zawadzki, *Projekt ustawy notarialnej*, Warszawa 1917; S. Landau, *Projekt ustawy notaryatu z przepisami przechodniemi i taryfą*, Warszawa 1917.

⁵⁴ *Ustawa notariatu*, PN 1922, nr 1, s. 9–39, nr 2, s. 3–45.

⁵⁵ *Reforma notariatu*, s. 169–258.

⁵⁶ *Projekt ustawy notarialnej opracowany przez referenta, członka Komisji Kodyfikacyjnej Jakuba Glassa na podstawie wytycznych uchwalonych przez podkomisję przygotowawczą*, Komisja Kodyfikacyjna RP, Sekcja Postępowania Cywilnego, Warszawa 1930, t. I, z. 7; *Projekt ustawy notarialnej uchwalony w pierwszym czytaniu przez podkomisję notarialną Komisji Kodyfikacyjnej*, Komisja Kodyfikacyjna RP, Podkomisja Notarialna, Warszawa 1933, z. 1.

⁵⁷ *Projekt ustawy notarialnej ustalony przez stałą Delegację notariatu R.P.*, PN 1933, nr 1, s. 9–44.

⁵⁸ Także w powojennej literaturze, por. T. Grajner, *op. cit.*; D. Malec, *Podstawowe zasady...*

⁵⁹ M.in. St. S., *Reforma notariatu*, PN 1929, nr 4, s. 354–357; S. Breyer, *Kilka uwag o organizacji notariatu według projektów prof. dr W.L. Jaworskiego*, PN 1930, nr 1, s. 1–13; I. Dębicki, *Uwagi nad reformą notariatu*, PN 1930, nr 2, s. 160–184; w najnowszej literaturze A. Oleszko, *op. cit.*, m.in. s. 128–131.

⁶⁰ M.in. J. Glass, *Niektóre zagadnienia przyszłej polskiej ustawy notarialnej*, PN 1930, z. 1, s. 48–64, idem, *Kandydaci notarialni w Małopolsce a przyszła ustawa notarialna*, PN 1931, nr 2, s. 203–204 oraz *Rzut oka na polską ustawę notarialną*, PN 1933, nr 10, s. 20–26; L. Peiper, *W sprawie projektu ustawy notarialnej z r. 1931*, Głos Prawa 1931; B. Ślaski, *Uwagi do projektu ustawy notarialnej*, GSW 1931, nr 25, s. 343–347; S. Breyer, *Organizacja notariatu wedle projektu ustawy notarialnej uchwalonego przez Komisję Kodyfikacyjną*, PN 1933, nr 1, s. 45–51; [bez autora], *Zasady ustroju notariatu według projektu unifikacyjnego*, PN 1933, nr 4, s. 2–3; red., *Postępowanie notarialne według projektu unifikacyjnego*, PN 1933, nr 5, s. 9–11; T. Grajner, *op. cit.*, D. Malec, *Podstawowe zasady...*

szczególnymi rozwiązaniami zasługują na większą uwagę⁶¹. Nie podsumowano również działalności samych notariuszy, zwłaszcza małopolskich izb notarialnych i warszawskiego Zrzeszenia Notariuszy i Pisarzy Hipotecznych, w zakresie organizowania środowiska dla wyrażenia poglądów i postulatów odnośnie projektów prawa o notariacie⁶². Dorobek kolejnych ogólnopolskich zjazdów notariuszy i pisarzy hipotecznych w Krakowie (1922) oraz Warszawie (1923), wpływ jaki wywarły na ewolucję poglądów w sprawie przyszłej, ogólnopolskiej ustawy notarialnej także wymagają podsumowania. Nie wykorzystano dotychczas materiałów archiwalnych, dotyczących wymienionych problemów, np. bogatych archiwaliów pozostałych po krakowskiej izbie notarialnej, odgrywającej ważną rolę inspirującą środowisko w omawianym zakresie⁶³.

Ważną grupę publikacji związanych z pracami nad ustawą o notariacie stanowią opinie poszczególnych środowisk notarialnych, także wymagające bliższej analizy i podsumowania⁶⁴, podobnie jak rozproszone poglądy odnośnie zasad ustrojowych, w tym m.in. określenie statusu notariusza, zagadnienia samorządu notarialnego, opracowane dotychczas tylko w podstawowym zakresie⁶⁵.

W trakcie wieloletnich przygotowań do ujednoczenia prawa o notariacie, poza sprawami wyżej wymienionymi, zainteresowanie niektórych autorów koncentrowało się zwłaszcza wokół kilku grup zagadnień szczegółowych, kluczowych zdaniem środowiska dla przyszłej ustawy. Zaostrzający się w latach dwudziestych w Małopolsce konflikt między notariatem a adwokaturą zwrócił uwagę na wady (rzadziej zalety) łączenia obu tych zawodów⁶⁶. Zainteresowa-

⁶¹ Relacje z obrad w końcowym etapie prac kodyfikacyjnych publikowano w czasopiśmie *Notariat – Hipoteka*, m.in. red., *Ustawa notarialna w Komisji Kodyfikacyjnej*, ibidem, 1931, nr 8, s. 3–5; red., *Dyskusja nad art.1 w podkomisji notarialnej Komisji Kodyfikacyjnej*, ibidem, 1932, nr 2, s. 4; red., *Dyskusja szczegółowa w Komisji Kodyfikacyjnej*, tamże, 1932, nr 4, s. 3–5, nr 5–6, s. 3–8.

⁶² M.in. zagadnienia zjazdów notariuszy i pisarzy hipotecznych, opinie małopolskich izb notarialnych i notariuszy, D. Małec, *Podstawowe zasady...*, s. 132–137, tam także ważniejsza literatura przedwojenna.

⁶³ M.in. opinie notariuszy o projektach ustawy notarialnej, korespondencja z Komisją Kodyfikacyjną, maszynopis kwestionariusza zasad ustawy, APII, sygn. R.Not. 29, 36, 351–352 i inne.

⁶⁴ M.in. J. Łada, *Uwagi zrzeszenia notariuszów oddziału łódzkiego nad projektem ustawy notarialnej, opracowane przez sekretarza tegoż zrzeszenia*, GSW 1919, s. 75, 83, 98, 108, 120, 133, 147, 154; *Opinia przemyskiej Izby notarialnej odnośnie projektu polskiej unifikacyjnej ustawy notarialnej*, PN 1931, nr 4, s. 415–425; *Opinia lwowskiej Izby notarialnej o projekcie nowej ustawy notarialnej*, PN 1932, nr 1, s. 4–37; *Opinia krakowskiej Izby notarialnej. Uwagi nad projektem polskiej ustawy notarialnej*, PN 1931, s. 273–275.

⁶⁵ M.in. red., *Na marginesie istotnych zagadnień przeszłego ustroju notariatu polskiego*, Not.-Hip. 1931, nr 7, s. 3–7; W.N., *Punkt wyjścia – art.1. Przyczynek do zagadnienia określenia stanowiska notariusza w ustawie notarialnej*, Not.-Hip. 1932, nr 2, s. 1–4; D. Małec, *Podstawowe zasady...*, s. 131–145.

⁶⁶ M.in. D. Eichenholz, *O zespolenie adwokatury z notariatem*, Głos Adwokatów 1926, nr 2, s. 46–50, S. Temp ski, *Stosunek notariatu do adwokatury w przyszłej polskiej ustawie*

nie budziła m.in. przyszłość osób uprawnionych według dotychczasowych przepisów do zastępowania notariuszy w poszczególnych dzielnicach⁶⁷, sprawy zabezpieczenia interesów starszych notariuszy⁶⁸, czy zwłaszcza wspomniany wyżej problem przymusu notarialnego w projektach prawa o notariacie.

Przygotowania środowiska do opracowania nowego prawa o notariacie spowodowały także zainteresowanie prawem innych krajów. Niewielką monografią poświęcono omówieniu notariatu zagranicznego⁶⁹, przybliżaniem zasad działania notariatu w innych krajach zajmowano się także w drobniejszych artykułach, m.in. J. Glassa oraz innych autorów⁷⁰.

V. Notariat polski w latach 1934–1939. Wraz z wejściem w życie nowego, jednolitego w skali całego kraju prawa o notariacie z 1933 r. rozpoczął się kolejny, ważny etap w dziejach polskiego notariatu. Bibliografia prac, poświęconych samemu rozporządzeniu z dnia 26 października 1933 r. jak i problemom związanym z jego stosowaniem jest bogatsza niż opracowań z poprzedniego okresu. Pomimo tego, stan badań nad notariatem i jego działaniem w oparciu o nowe, zunifikowane podstawy trudno uznać za w pełni zadowalający. Kilkuletni okres funkcjonowania nowego prawa o notariacie w Drugiej Rzeczypospolitej nie został dotychczas kompleksowo podsumowany. Wciąż nie powstała monografia, która oprócz zanalizowania pełnych podstaw prawnych działania, ukazałaby także rzeczywisty obraz notariatu w latach 1934–1939, jego problemy praktyczne, stan osobowy, działalność organów samorządu, istniejących w tym czasie na terenie całego kraju, czy też organizacji grupujących notariuszy polskich. Nie oceniono także w jakim stopniu zachowane w mocy liczne przepisy przejściowe opóźniały pełne wejście w życie wszystkich zasad rozporządzenia z 1933 r.⁷¹

---

notarialnej, Czasopismo Adwokatów Polskich 1927; J. Glass, *Stosunek wzajemny ...*, op. cit.; J. Kręglewski, *Uwagi nad uzasadnieniem projektu rozporządzenia...*, op. cit.; idem, *Z powodu artykułu Jakuba Glassa...*, op. cit.; A. Rybiański, *Ku współdziałaniu notariatu i adwokatury w Małopolsce*, PN 1933, nr 14, s. 17–21; red., *Stosunki adwokatury i notariatu w Małopolsce*, PN 1933, nr 13, s. 23.

⁶⁷ M.in. M. Kowalewski, *Zastępstwo notariusza w okręgach kaliskim i wrocławskim*, PN nr 13, s. 10–11; D. Malec, *Kwalifikacje zawodowe...*, tamże ważniejsza literatura przedwojenna

⁶⁸ M.in., red., *Sprawa notariuszy starszego pokolenia w Małopolsce*, PN 1933, nr 8, s. 12

⁶⁹ I. Dębicki, *Notariat kilku państw w Europie, Stanach Zjednoczonych Ameryki i Japonii*, Kraków 1928

⁷⁰ M.in. J. Glass, *Notariat we Francji*, PN 1933, nr 2, s. 127–136; tenże, *Ustrój notariatu w kilku ważniejszych państwach europejskich. Notariat we Włoszech*, PN 1933, nr 3, s. 12–14; tenże, *Notariat w Austrii. Notariat w Hiszpanii* PN 1933, nr 4, s. 28–31; idem, *Notariat w Niemczech*, PN 1933, nr 5, s. 53–56, *Notariat za granicą. Notariat niemiecki na przelomie chwili*, PN 1934, nr 2, s. 20; Z. Gargas, *Notariusze publiczni w Ameryce*, Gazeta Sądowa Warszawska (dalej: GSW) 1925, s. 519; E.S., *Reforma ustawy notarialnej w Austrii*, PN 1927, nr 1, s. 49–52, idem, *Sprawa reformy notariatu w Niemczech*, PN 1928, nr 1, s. 144–148; St.St., *Uwagi o projekcie czechostowackiej ordynacji notarialnej*, PN 1927, nr 4, s. 423–431.

⁷¹ M.in. w art. 131–132 wprowadzono na okres 10 lat prawo zastępowania notariusza przez dotychczasowych pracowników kancelarii na terenie dawnego zaboru rosyjskiego, zaliczanie na

W znacznym stopniu problemy podstaw prawnych działania notariatu w latach 1934–1939 ukazał w najnowszej literaturze A. Oleszko⁷², koncentrujący się wszakże na zagadnieniach porównawczych z obowiązującym obecnie prawem o notariacie. Podręcznikową charakterystykę prawa o notariacie, wzbogaconą obszernymi danymi bibliograficznymi przedstawił S. Płaza⁷³. Krótki rys historyczny i ogólną ocenę rozporządzenia zawiera także wspomniany wyżej artykuł S. Breyera⁷⁴, a w pewnym stopniu W. Żmudzińskiego⁷⁵. Wpływowi projektów na ostateczny kształt rozporządzenia z 1933 r. poświęcił wspomniany wyżej artykuł T. Grajner, zagadnienia podstawowych zasad prawa o notariacie, kwalifikacji zawodowych notariuszy oraz przymusu notarialnego omówiła D. Małec. Wybranymi zagadnieniami, związanymi z funkcjonowaniem rozporządzenia o notariacie zajął się także R. Szytk⁷⁶. Przypominano sylwetki niektórych notariuszy okresu międzywojennego, m.in. B. Leśmiana i M. Kurmana⁷⁷. O docenianiu ważnych aspektów historii notariatu świadczy także stała rubryka w miesięczniku „Rejent”, gdzie publikowane są zarówno obszerniejsze artykuły, jak i drobniejsze prace, poświęcone wybranym problemom historycznym⁷⁸. W wymienionych wyżej powojennych pracach nie wyczerpano jednak wszystkich problemów, w tym zwłaszcza związanych z praktycznym stosowaniem rozporządzenia z 1933 r.

Brak monograficznego ujęcia całości problematyki notarialnej pod rządami rozporządzenia z 1933 r. jest dostrzegalny tym bardziej, że także literaturę przedwojenną trudno uznać za w pełni wyczerpującą te zróżnicowane zagadnienia. Krótki, zaledwie nieco ponad pięcioletni okres obowiązywania rozporządzenia do chwili wybuchu II wojny światowej nie pozwolił na powstanie prac o szerszym zakresie, analizujących zarówno jego przepisy, jak i oceniających praktyczne problemy jego stosowania.

Wkrótce po opublikowaniu, a następnie od 1 stycznia 1934 r. po wejściu w życie ogólnopolskiego prawa o notariacie, zaczęły ukazywać się komentarze do nowych przepisów. Stanowią one do dziś jedyne kompleksowe opra-

poczet aplikacji notarialnej okresu zatrudnienia w innych zawodach prawniczych, utrzymano dotychczasowy podział notariuszy na tych ziemiach.

⁷² A. Oleszko, *op. cit.*

⁷³ S. Płaza, *op. cit.*, s. 744–753.

⁷⁴ S. Breyer, *Z dziejów notariatu...*, s. 73–74.

⁷⁵ W. Żmudziński, *Rys historyczny polskiego notariatu [w:] I Kongres Notariuszy RP*, s. 359–361, to samo także *Notariat polski*, bez miejsca i daty wydania, pod red. T. Kurzycy.

⁷⁶ M.in. *Z kart historii notariatu. Archiwum notarialne; Aplikanci i asesory notarialni*, Rejent 1996, nr 6 s. 187–193; nr 7–8 s. 214–220.

⁷⁷ Red., *Wspomnienie*, Rejent 1996, nr 7–8, s. 221–224; M. Sawczuk, *Wielki poeta notariuszem w Hrubieszowie i Zamościu (Bolesław Leśmian)*, Rejent 2000, nr 4, s. 163–172; [bez autora], *Marian Kurman – chluba i ozdoba zawodu notariusza*, Rejent 1996, nr 10, s. 210–220.

⁷⁸ M.in. *Okólnik prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 7 maja 1935 r. oraz 31 maja 1935 r.*, Rejent 1995, nr 12, s. 94–96; red., *Pomoc dla wdów i sierot po notariuszach*, Rejent 1996, nr 1, s. 106–107; red. *Z kart historii notariatu. Stypendia notarialne. Regulamin notarialny*, Rejent 1996, nr 9, s. 198–201.

cowania całości problemów, wynikających z norm rozporządzenia z 1933 r. Warto wymienić wśród nich m.in. obszerne prace M. Allerhanda, wspólne opracowanie J. Glassa i W. Natansona, komentarz do czynności notarialnych S. Szera z przedmową M. Kurmana, jednego z wybitniejszych polskich notariuszy I połowy XX w.⁷⁹. *Prawo o notariacie* M. Allerhanda oparte zostało na bogatej bazie źródłowej, zaś komentarz J. Glassa i W. Natansona zasługuje na uwagę także z powodu istotnej roli spełnianej przez J. Glassa podczas prac Komisji Kodyfikacyjnej nad prawem o notariacie. Wymienione komentarze, z uwagi na wczesny moment ich powstania, koncentrowały się jednak głównie na analizie nowego stanu normatywnego: samego rozporządzenia z 1933 r. oraz pierwszych rozporządzeń wykonawczych, wobec czego nie można na ich podstawie ocenić praktyki.

Komentarze do prawa o notariacie miały duże znaczenie dla praktyki, tłumacząc nowe zasady organizacji i działania notariatu, różniące się znacznie od poprzedniego, odziedziczonego po okresie zaborów stanu prawnego. Pomimo tego, nie mogą być obecnie uznane za wyczerpujące źródło wiedzy o przepisach rozporządzenia z 1933 r. Dla pełnego zobrazowania pierwszego polskiego prawa o notariacie konieczne jest bowiem także uwzględnienie wszystkich przepisów wykonawczych, które ukazały się do wybuchu II wojny światowej, licznych okólników ministerialnych oraz wydawanych przez prezesów poszczególnych sądów apelacyjnych. Duże znaczenie praktyczne miało także niewykorzystane do dziś orzecznictwo Sądu Najwyższego oraz Najwyższego Trybunału Administracyjnego, dotyczące często spraw o zasadniczym znaczeniu ustrojowym⁸⁰. Interesujące, także do dziś niewykorzystane źródło stanowią stenogramy posiedzeń parlamentarnych, na których dyskutowane były sprawy, związane z funkcjonowaniem notariatu, zwłaszcza przy okazji debat nad budżetem Ministerstwa Sprawiedliwości. Relacje z posiedzeń sejmu i senatu, niekiedy opatrzone komentarzami publikowano często w „Przeglądzie Notarialnym”⁸¹. Dopiero dokładna analiza wymienionych źródeł pozwoli na dokonanie oceny, czy i ewentualnie na ile zmodyfikowane zostały w praktycznym stosowaniu zasady rozporządzenia z 1933 r.

⁷⁹ M. Allerhand, *Prawo o notariacie*, Lwów 1934; J. Glass, W. Natanson, *Prawo o notariacie*, Warszawa 1934; S. Szer, *Prawo o notariacie. Komentarz do czynności notarialnych*, Warszawa 1934.

⁸⁰ M.in. wyrok NTA z dnia 23 IX 1936 r., I. rej. 8852/34 w sprawie podatku od lokali od kancelarii notarialnych, odnoszący się do istoty stanowiska notariusza, PN 1937, nr 2, s. 23, wyrok SN, I. rej. 3 K 1069/37, określający zakres ochrony prawnej rad notarialnych, Orzecznictwo Sądów Polskich 1938, poz. 399, wyrok SN (zasada prawna), I. rej. 2 K 732/37, ustalający zakres odpowiedzialności karnej notariusza w wypadku przestępstw urzędniczych, PN 1938, nr 13–14, s. 35.

⁸¹ M.in. red., *Budżet Ministerstwa Sprawiedliwości w Komisjach Izb Ustawodawczych*, PN 1937, nr 2, s. 26–28; red., *Sprawy notarialne w izbach ustawodawczych*, PN 1939, nr 5, s. 3; red., *Z rozprawy budżetowej w senacie*, PN 1939, nr 6, s. 2–3; red., *Na widowni publicznej. Sprawy notarialne w debacie budżetowej – kilka uwag o „reformatorstwie” – ciągłe... balony próbne*, PN 1939, nr 7, s. 4.

Oprócz komentarzy, po wejściu w życie nowego prawa o notariacie publikowano jego przepisy wraz z rozporządzeniami wykonawczymi i przepisami związkowymi⁸², wkrótce ukazało się kolejne wydanie pracy M. Kurmana *Notariat, hipoteka, akty*⁸³. Charakterystykę rozporządzenia zawierała również praca S. Gołąba *Organizacja sądów powszechnych*⁸⁴. Dla ówczesnej praktyki znaczenie miała także praca K. Werkowskiego *Praktyka notarialna i hipoteczna*⁸⁵. Obcojęzyczne publikacje prawa o notariacie miały przybliżyć jego zasady za granicą⁸⁶. W 1939 r., wobec pięcioletniego okresu obowiązywania rozporządzenia o notariacie ukazały się wydawnictwa jubileuszowe, m.in. *Księga Pamiątkowa* lubelskiej Izby notarialnej⁸⁷. Nadal ukazywał się *Rocznik notariatu*⁸⁸. Nakładem Izb Notarialnych RP ukazał się opracowany także przez W. Natansona *Wykaz źródeł wykładni*, będący konspektowym skorowidzem ważniejszych tekstów opublikowanych w *Przeglądzie Notarialnym* w latach 1934–1938⁸⁹. Doceniając znaczenie wydawnictwa zwracano już wówczas uwagę na celowość opracowania kompleksowej bibliografii notariatu polskiego, a także opracowanie całokształtu dotychczasowego orzecznictwa⁹⁰. Postulat ten do dziś nie został zrealizowany.

Na pozostałe opracowania z okresu międzywojennego składają się głównie rozproszone teksty, publikowane w *Przeglądzie Notarialnym*, *Notariacie – Hipotece* oraz w wielu czasopismach prawniczych tego okresu. Periodyki wydawane przez notariuszy, do których dołączył w 1938 r. *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, stanowią cenne, niewykorzystane dotychczas w pełni źródło wiedzy o notariacie, zwłaszcza od 1934 r. Publikowano w nich bowiem także sprawozdania wszystkich rad notarialnych, często wraz z istotnymi danymi statystycznymi; ich okólniki, zarządzenia i obwieszczenia, opinie i stanowiska zajmowane w ważniejszych sprawach. Ogłaszano także orzecznictwo sądów, dotyczące spraw notarialnych; relacje z debat parlamentarnych, poświęconych choćby po części notariatowi; informacje i sprawozdania poświęcone współpracy między organami samorządu notarialnego. *Przegląd Notarialny* stał się dzięki porozumieniu prezesów i wiceprezesów

⁸² M.in. J. Basseches, *Prawo o notariacie (Rozp. Prez. Rzplitej z 27 X 1933. Dz.U.R.P., Nr 84, poz.609) oraz rozporządzenia wykonawcze*, Lwów 1934; N. Garfunkel, *Prawo o notariacie. Rozporządzenia wykonawcze, przepisy związkowe*, Kraków 1934; [bez autora], *Prawo o notariacie z 27 X 1933 r. z dokładnym skorowidzem*, Lwów 1934.

⁸³ Warszawa 1934.

⁸⁴ Kraków 1938, s. 107–115.

⁸⁵ Warszawa 1934.

⁸⁶ W tłumaczeniu J. Glassa, *Loi polonaise du 27 octobre 1933 sur le notariat*, Warszawa 1938.

⁸⁷ *Księga Pamiątkowa Lubelskiej Izby Notarialnej*, Lublin 1938.

⁸⁸ W. Natanson, *Rocznik notarialny*, Warszawa 1935.

⁸⁹ Idem, *Prawo o notariacie. Wykaz źródeł wykładni według roczników Przeglądu Notarialnego za lata 1934–1938*, Warszawa 1939.

⁹⁰ J.F., recenzja z: W. Natanson, *Prawo o notariacie 1934–1938. Wykaz źródeł wykładni*, Warszawa 1939, *Przegląd Prawa i Administracji* 1939, nr 2.

izb notarialnych centralnym organem polskiego notariatu, w tym organem promulgacyjnym dla zamieszczanych w nim w dziale urzędowym zawiadomień i obwieszczeń⁹¹. Z inicjatywy *Przeglądu notarialnego* i na jego łamach przeprowadzono ankietę pod hasłem *Współczesny notariat polski*⁹², starano się podsumować dotychczasowe osiągnięcia (1922–1937)⁹³ oraz pierwszy, pięcioletni okres obowiązywania nowego prawa o notariacie⁹⁴. Warto zauważyć, iż publikacje te stanowią do dziś jedyną próbę oceny dorobku pięciolecia obowiązywania prawa o notariacie, jednak z uwagi na jubileuszowy charakter nie poruszano w nich wielu istotnych problemów, a teksty, w dużej części pisane przez samych notariuszy, miały odświętny, niekiedy nawet apologetyczny charakter⁹⁵.

Charakteryzując zawartość czasopism notarialnych w omawianym okresie stwierdzić należy wzrost wartości merytorycznej wielu publikowanych prac, coraz większe zainteresowanie także innymi zagadnieniami poza samym prawem o notariacie i jego praktycznym stosowaniem, w tym zwłaszcza problemami kodyfikacji prawa prywatnego⁹⁶. *Notariat – Hipoteka* niekiedy udostępniał swe łamy dla tekstów o charakterze publicystycznym, często ostro sformułowanych, poruszających aktualne problemy z życia notariatu polskiego⁹⁷. Podobny charakter miały z reguły zamieszczane w nim artykuły wstępne⁹⁸. *Przegląd Notarialny* po przeniesieniu redakcji do Warszawy i przekształceniu w dwutygodnik wyraźnie zmienił swe oblicze, rzadziej niż poprzednio gościli na jego łamach m.in. krakowscy przedstawiciele nauki prawa, a obszerność publikowanych tekstów wyraźnie się zmniejszyła⁹⁹.

⁹¹ PN 1934, nr 5, s. 19.

⁹² M.in. wypowiedzi ministra i wiceministra sprawiedliwości, prezesów sądów apelacyjnych, prezesa Prokuratury Generalnej RP, profesorów uniwersytetów polskich, członków Komisji Kodyfikacyjnej, PN 1937, nr 3–4, s. 3–19.

⁹³ Red., *15 lat: 1922–1937. Warunki – ludzie – tworzywo*, PN 1937, nr 3–4, s. 20–27.

⁹⁴ M.in. red., *Pięcioletnie prawa o notariacie. Zarys programu pracy na rok 1939*, PN 1939, nr 1, s. 4–5; W. Natanson, *Pięć lat (1934–1938) współdziałania Rad Notarialnych*, tamże, s. 6–10; S. Stein, *Po pięciu latach*, PN 1939, nr 3–4, s. 52–55; red., *Pierwsze pięcioletnie współdziałania międzyzbowego Rad Notarialnych*, PN 1939, nr 9–10, s. 9–16.

⁹⁵ Wcześniej krytyczną ocenę przedstawił m.in. S. Stein, *Prawo o notariacie w świetle dwuletniej próby życia*, PN 1936, nr 3–4, s. 3–10.

⁹⁶ M.in. T. Wojciechowski, *Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością*, Not.-Hip. 1934, nr 5, s. 37; J.K. Malicki, *Kodeks handlowy a praktyka notarialna*, Not.-Hip., 1934, nr 17, s. 133–134; red., *Projekt prawa rzeczowego*, PN 1937, s. 4; M. Lisiewski, *Hipoteka i księgi wieczyste w projekcie prawa rzeczowego*, PN 1938, nr 2, s. 8–12; J. Korzonek, *Księgi wieczyste w projekcie prawa rzeczowego*, PN 1938, nr 3–4, s. 6–10

⁹⁷ M.in.: A. Rzewski, *Nominacja na notariusza*, Not.-Hip. 1934, nr 4, s. 30–31, idem, *Obrazki z życia notariatu*, Not.-Hip. 1934, nr 7, s. 60.

⁹⁸ M.in. J.K. Malicki, *Problemy notariatu*, Not.-Hip. 1934, nr 11, s. 81–82, idem, *W obronie zawodu notarialnego*, Not.-Hip. 1934, nr 13–14, s. 97–98; Z.K.N., *Ku uwadze p. ministra sprawiedliwości*, Not.-Hip., 1934, nr 27–28, s. 259–260.

⁹⁹ Zmianę charakteru pisma na rzecz spraw ściśle zawodowych proponowało w 1925 r. Zrzeszenie Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych, krakowskie kolegium notarialne nie wyraziło na to wówczas zgody. Uchwała Walnego Zgromadzenia Zrzeszenia Notariuszów i Pisarzy Hipotecz-

W pierwszych miesiącach po opublikowaniu, a następnie wejściu w życie rozporządzenia z 1933 r. większość opracowań w czasopismach prawnych poświęcano, co rozumiałe, analizie i objaśnianiu bądź to całego nowego prawa o notariacie, bądź poszczególnych jego artykułów, zwłaszcza budzących największe wątpliwości. Wśród ogólnych opracowań wymienić należy wartościowe prace m.in. J. Glassa¹⁰⁰, W. Natansona¹⁰¹, S. Steina¹⁰², poruszające istotne zagadnienia ogólne i podstawowe zasady ustroju notariatu, uzupełnione tekstami m.in. T. Kostórkiewicza, K. Werkowskiego oraz drobniejszymi z reguły L. Sumoroka, A. Akerberga, M. Moczulskiego¹⁰³. Ważnymi problemami przepisów wprowadzających oraz przechodnich zawartych w nowym prawie o notariacie zajął się m.in. I. Rosenblatt¹⁰⁴, wnikliwej analizie poddawano zagadnienia przepisów językowych w notariacie¹⁰⁵.

Wkrótce zainteresowano się innym ważnym problemem praktycznym: interpretacją art. 82 prawa o notariacie, wprowadzającego przymus notarialny w zakresie umów dotyczących obrotu nieruchomościami. Zainteresowanie tematem nie słabło do końca okresu międzywojennego¹⁰⁶. Nieco miejsca poświęcono także innym ustawom, wprowadzającym wymóg formy notarialnej *ad solemnitatem*¹⁰⁷. Artykuły, często o polemicznym, ostrym charakterze, poświęcone zagadnieniom przymusu notarialnego dominowały liczebnie wśród prac poświęconych problematyce notarialnej, nie tylko w „Przeglądzie Notarialnym” czy „Notariacie – Hipotece”, ale także w czasopismach adwokatów.

nych w dniu 29 marca 1925 r.; red. *Zebrań krakowskiego Kolegium notarialnego*, PN 1925, nr 1, s. 184.

¹⁰⁰ J. Glass, *Rzut oka na polską ustawę notarialną*, PN 1933, nr 10, s. 20–26, idem, *Na marginesie charakterystyki prawa o notariacie*, PN 1933, nr 14, s. 9.

¹⁰¹ W. Natanson, *Prawo o notariacie w zestawieniu systematycznym*, PN 1933, nr 11, s. 6–8, nr 12, s. 7–8, nr 13, s. 8–9, PN 1934, nr 4, s. 8–12, nr 24, s. 9–10; idem, *Stanowisko notariusza na tle ustrojowym według polskiego prawa o notariacie*, PN 1934, nr 7, s. 7–9.

¹⁰² S. Stein, *Ogólna charakterystyka nowej ustawy notarialnej*, PN 1933, nr 12, s. 2–6, idem, *Kilka słów odpowiedzi w sprawie pewnych formalności z prawa o notariacie*, PN 1934, nr 1, s. 3–4.

¹⁰³ M.in. T. Kostórkiewicz, *Konstytucja notariatu polskiego*, PN 1933, nr 13, s. 4, idem, *Stanowisko aplikanta i asesora notarialnego w świetle polskiego prawa o notariacie*, PN 1934, nr 17, s. 10–11; K. Werkowski, *Wobec nowego prawa notarialnego*, GSW nr 4; L. Sumorok, *Rzut oka na prawo o notariacie*, Wileński Przegląd Prawniczy 1934, nr 2; A. Akerberg, *Z zagadnień praktyki notarialnej*, Wiadomości Prawnicze 1934, nr 2; M. Moczulski, *O właściwości terytorialnej notariusza*, PN 1934, nr 19, s. 10–12; red., *Kilka słów o wątpliwościach w nowym Prawie o Notariacie*, Not.-Hip. 1934, nr 3, s. 19–20, nr 4, s. 28; Z. Szymkowiak, *Kilka słów o Polskiej Ordynacji Notarialnej*, tamże, s. 21; Z. Sieńko, *Postanowienia ogólne prawa o notariacie*, Not.-Hip. 1934, nr 6, s. 42.

¹⁰⁴ I. Rosenblatt, *Przepisy wprowadzające prawo o notariacie*, PN 1934, nr 1, s. 8–10.

¹⁰⁵ M.in. K. Wolny, *Przepisy językowe w notariacie*, PN 1934, nr 15–16, s. 19–24; J. Glass, *Jeszcze w sprawie przepisów językowych w notariacie*, PN 1938, nr 10, s. 10–11.

¹⁰⁶ D. Malec, *Z dziejów notariatu w Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 195–205, tamże ważniejsza literatura.

¹⁰⁷ M.in. J. Tomkiewicz, J. Bloch, *Forma notarialna w przepisach kodeksu handlowego o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością*, PN 1934, nr 21, s. 7–10.

Wprowadzenie przymusu notarialnego w zakresie, wynikającym z art. 82 prawa o notariacie ponownie zaogniło stosunki między notariatem a paletą.

Już w pierwszym roku obowiązywania rozporządzenia o notariacie coraz częściej zaczęto zajmować się ważnymi, szczegółowymi problemami praktycznymi. Liczne, najczęściej drobne i bardzo drobne prace prezentowały zróżnicowany poziom merytoryczny. Z uwagą przyglądano się sytuacji osób, uprawnionych na mocy poprzednio obowiązujących przepisów do zastępowania notariuszy, sytuacji byłych kandydatów notarialnych z dawnego zaboru austriackiego¹⁰⁸. Zagadnienia te, pozostające w istotnym związku z problemem kwalifikacji niezbędnych do objęcia stanowiska notariusza omówiła niedawno autorka niniejszego tekstu¹⁰⁹. Poruszano również m.in. istotne kwestie różnych form odpowiedzialności notariusza¹¹⁰, budzące większe zainteresowanie zwłaszcza przy okazji poruszających środowisko postępowań dyscyplinarnych¹¹¹. Wśród licznych zagadnień praktycznych, które zainteresowały przedwojennych autorów wymienić można m.in. także problemy związane z prowadzeniem kancelarii notarialnej¹¹², stosowaniem tzw. prawa ubogich¹¹³. Nieco miejsca poświęcono także rozmaitym problemom związanym z aktem notarialnym, m.in. wypisom i odpisom, formie aktów, dopuszczalności skrótów, problemom osób niepiśmiennych, dopuszczalnemu zakresowi stosowania maszyn do pisania przez notariuszy¹¹⁴.

¹⁰⁸ M.in. J.K. Malicki, *Rada Notarialna a zastępcy notariuszów*, Not.-Hip. 1934, nr 4, s. 25–26, idem, *Interpretacja art. 131 prawa o notariacie a regulamin Rady Notarialnej*, Not.-Hip. 1934, nr 5, s. 33–35; F. Górski, *Prawa nabyte byłych kandydatów notarialnych*, PN 1934, nr 21, s. 6–7; m., *Kwalifikowanie zastępców notariuszów*, Not.-Hip. 1934, nr 9, s. 68–69; J.M., *W sprawie zastępstwa notariusza*, Not.-Hip. 1934, nr 10, s. 73–74; T. Wojciechowski, *Kilka uwag o liście zastępców*, tamże, s. 77, idem, *Czy zastępcom notariuszów przysługują uprawnienia asesorów notarialnych z art. 20 prawa o notariacie*, Not.-Hip. 1934, nr 12, s. 92; Z.Sz., *O zastępstwo notariuszów na obszarze Ziem Zachodnich*, Not.-Hip. 1934, nr 16, s. 122–123; A. Blok, *Prywatno-prawne skutki „wyznaczenia” asesora*, PN 1938, nr 19, s. 9–12.

¹⁰⁹ D. Małec, *Kwalifikacje zawodowe...*, s. 169–172.

¹¹⁰ J. Sławski, *Kilka uwag o dochodzeniach dyscyplinarnych prowadzonych przez organy samorządu notarialnego*, PN 1934, nr 9, s. 4–5; K. Wolny, *Odpowiedzialność cywilna notariusza. Próba interpretacji art. 43 prawa o notariacie*, PN 1934, nr 7, s. 4–6; K. Żuromski, *O obowiązkach i odpowiedzialności notariusza*, PN 1934, nr 21, s. 2–5; red., *Odpowiedzialność notariusza za tzw. fałsz intelektualny*, PN 1936, nr 8, s. 176; B. Matecki, *Odpowiedzialność notariusza z przepisów dekretu dewizowego*, PN 1938, nr 10, s. 12–13; K. Zabłocki, *Odpowiedzialność notariusza z dekretu dewizowego*, PN 1938, nr 3–4, s. 34; red., *Tezy z orzeczeń notarialnych sądów dyscyplinarnych*, PN 1938, nr 19, s. 15–16.

¹¹¹ M.in. red., *Przyczynek do odpowiedzialności notariusza*, PN 1937, nr 19, s. 2; red., *Dalsze odgłosy sprawy „rówieńskiej”*, PN 1938, nr 9, s. 206.

¹¹² A.K. Limanowski, *O praktycznym sposobie prowadzenia kancelarii notarialnej*, PN 1934, nr 15–16; Z. Szymkowiak, *Ochrona prawna kancelarii notarialnej*, Not.-Hip. 1934, nr 5, s. 36–37; M. Balicki, *O archiwach notarialno-hipotecznych*, Not.-Hip. 1934, nr 20, s. 176.

¹¹³ M.in. M. Moczulski, *Prawo ubogich w notariacie. Uwagi do art. 34 p. 6 prawa o notariacie*, PN 1934, nr 17, s. 9; red. *Prawo ubogich w postępowaniu notarialnym*, PN 1938, nr 7–8, s. 29.

¹¹⁴ M.in.: J. Sławski, *Forma zewnętrzna aktów notarialnych na podstawie prawa o notariacie*, PN 1934, nr 1, s. 5–6; S. Stein, *Kilka słów odpowiedzi w sprawie pewnych formalności z prawa o notariacie*, s. 3–4; M. D r w i ę g a, *Forma zewnętrzna aktów notarialnych. Uwagi*

Osobnym nurtem zainteresowań środowiska były w latach 1934–1939 sprawy związane z kształceniem przyszłych notariuszy, zarówno podczas studiów prawniczych, jak zwłaszcza problemy kształcenia aplikantów notarialnych¹¹⁵. Emocje wywoływały także sprawy nominacji na stanowiska notariuszy oraz problemy asesorów i aplikantów, w całym okresie apelowano o właściwą obsadę personalną kancelarii¹¹⁶. Sprawy te budziły duży niepokój, zwłaszcza wobec polityki kadrowej stosowanej przez ministerstwo sprawiedliwości i stworzonych przez przepisy nowego prawa o notariacie możliwości mianowania osób nie spełniających wszystkich ustawowych wymogów kwalifikacyjnych. Powracano także do ważnych zagadnień etyki zawodowej (zwłaszcza po podjęciu odpowiednich prac w tym zakresie przez konferencję prezesów i wiceprezesów rad notarialnych) oraz społecznej roli notariuszy¹¹⁷. Zastanawiano się w związku z tym nad dopuszczalnością tworzenia spółek notarialnych, powstających m.in. we Lwowie¹¹⁸.

Komentowano obszernie projekty zmian taksy notarialnej, dostrzegając w planach jej obniżenia zamach na samodzielność finansową notariu-

do artykułu Jana Sławskiego, PN 1934, nr 2, s. 5; J. Glass, *Jeszcze w sprawie pewnych formalności*, tamże, s. 6; tenże, *Jeszcze w sprawie formy zewnętrznej aktów notarialnych*, s. 12; Z. Szymkowiak, *Forma czynności w świetle prawa o notariacie*, Not.-Hip. 1934, nr 6, s. 43; B. Bazilewicz, *Podpis za niepiśmiennego lub nie mogącego pisać w świetle kodeksu zobowiązań i prawa o notariacie*, Not.-Hip. 1934, nr 11, s. 82–83; S. Jot, *Obecność świadków a odciski palców na akcie notarialnym*, tamże, s. 83; Z. Sieńko, *Art. 75 prawa o notariacie a art. 113 kodeksu zobowiązań*, Not.-Hip. 1934, nr 16, s. 123; K. Wolny, *Wypisy i odpisy w polskim prawie o notariacie*, PN 1937, nr 19, s. 3–10; M. Allerhand, *Wypisy i odpisy aktów notarialnych*, PN 1938, nr 11–12, s. 7–21.

¹¹⁵ M.in. T. Kostórkiewicz, *Stanowisko aplikanta i asesora notarialnego w świetle polskiego prawa o notariacie*, PN 1934, nr 17, s. 10–11; W. Natanson, *Kształcenie zawodowe aplikantów notarialnych*, PN 1934, nr 22, s. 2–3; red., *Zagadnienie aplikacji notarialnej (o zasadę przymusu przyjmowania aplikantów)*, PN 1938, nr 9, s. 10–11; red., *Zaliczalność pracy w notariacie na poczet aplikacji*, PN 1938, nr 7–8, s. 35–36; J. Pawłowicz, *Zasady kształcenia aplikantów notarialnych*, PN 1939, nr 9–10, s. 37–39.

¹¹⁶ M.in. A. Rzewski, *Nominacja na notariusza*, Not.-Hip. 1934, nr 4, s. 30–31; red., *Nieprawdopodobne a jednak prawdziwe. Zawód, do którego kwalifikację posiada zarówno b. minister jak i b. piekarz. Rzecz o notariatach w Polsce*, Ilustrowany Kurier Codzienny z dnia 17 grudnia 1937 r.; K. Chyliński, *O praktyczne stosowanie art.21 pr. o not...*, PN 1938, nr 3–4, s. 36; T. Nawrocki, *Jeszcze w sprawie składu osobowego notariatu*, tamże, s. 37; tenże, *O właściwą obsadę kancelarii notarialnych*, PN 1938, nr 22, s. 9–13; J. Pawłowicz, *Położenie asesorów notarialnych w Małopolsce*, PN 1939, nr 2, s. 36–37; S. Stein, *Po pięciu latach*, PN 1939, nr 3–4, s. 52–55.

¹¹⁷ M.in. T. Kasperek, *Podwaliny zawodu i etyki notariusza*, PN 1935, nr 2, s. 26–27; A. Rzewski, *Zadania społeczne notariusza w Polsce*, Not.-Hip. 1936, nr 6–7, s. 61–64; red., *W przededniu walnych zgromadzeń*, PN 1938, nr 10, s. 2–5; red., *O wysoki poziom etyki zawodowej*, PN 1938, nr 18, s. 3–5.

¹¹⁸ M.in. T. Zubowicz, *„Spółki” czy samodzielny notariusz*, PN 1935, nr 13–14, s. 13–14; H. Wardęski, *Głos przeciwko „kolektywizacji”*, PN 1935, nr 17, s. 14; *Sprawozdanie Rady Notarialnej w Warszawie za rok 1934–1935*, PN 1935, nr 11–12, s. 19; B. Trzoso, *Odpowiedź notariatu lwowskiego*, PN 1935, nr 23, s. 5–8, tenże, *Urojony „kartel” na tle rzeczywistości lwowskiej*, PN 1936, nr 9, s. 13–14; J. Glass, *O spółkach notarialnych*, PN 1936, nr 2, s. 11–12; W. Nowiński, *O spółkach notarialnych*, tamże, s. 36–37; red., *Kartel notariuszy*, Gazeta Polska z dnia 22 marca 1936 r.

szy¹¹⁹. Sprawy związane ze statusem materialnym stanowiły w całym okresie dwudziestolecia międzywojennego przedmiot dużego zainteresowania, różnice poglądów na tym tle prowadziły do ożywionych polemik w wielu, nie tylko notarialnych czasopismach prawniczych¹²⁰. Dużą wagę przykładano do zasad i koncepcji ubezpieczenia notariuszy, w tym przymusowego ubezpieczenia na wypadek śmierci lub niezdolności do pracy¹²¹, funduszy zapomogowych itd.¹²². Po zajęciu w 1938 r. Zaolzia zainteresowano się również sytuacją notariuszy na tych terenach¹²³. Analizowano przepisy ograniczające swobodny obrót nieruchomościami na terenie pasa granicznego, zwłaszcza w związku z jego poszerzeniem w 1938 r.¹²⁴. Brakowało jednak

¹¹⁹ M.in. J.K. Malicki, *O powagę stanowiska notarialnego*, Not.-Hip. 1934, nr 6, s. 41–42; idem, *W przededniu obniżenia taksy notarialnej*, Not.-Hip. 1934, nr 9, s. 65–66; red., *Kilka ustaleń i założeń w sprawie taksy notarialnej*, PN 1934, nr 8, s. 2–6; W.D. Paszkowski, *Projekty aktów notarialnych i taksa notarialna*, PN 1934, nr 24, s. 3–5; red., *Przepisy o wynagrodzeniu notariuszów w jednolitej wykładni międzyizbowej*, PN 1936, nr 7, s. 13–15; T. Wojciechowski, *Nowa taksa notarialna*, Not.-Hip. 1936, nr 1, s. 1–5; B. Kołaczyński, *W sprawie nowej taksy notarialnej*, Not.-Hip. 1936, nr 2, s. 20; red., *Wobec zapowiedzi obniżenia taksy notarialnej*, PN 1938, nr 2, s. 3–8; red., *W przededniu ponownego obniżenia taksy notarialnej*, PN 1938, nr 7–8, s. 5–6; red., *Sprawa obniżenia taksy notarialnej*, PN 1938, nr 9, s. 2–3.

¹²⁰ M.in. red., *W obliczu nowego ustalenia*, PN 1935, nr 1, s. 2; red., *Położenie notariatu w świetle kilku założeń i cyfr*, PN 1935, nr 3–4, s. 50–53; red., *Nowa karta bytu notariatu*, PN 1935, nr 22, s. 2–3; red., *Ustalenie stanowisk notariuszy*, GSW 1935, nr 3; W.D., *Co pisać...*, Not.-Hip. 1935, nr 5, s. 59–60; W. Dąbrowski, *Jak żyjemy*, Not.-Hip. 1935, nr 12–13, s. 140–142, nr 15, s. 167–169; T. Wojciechowski, *Notariat na równi pochylej*, Not.-Hip. 1937, nr 17–19, s. 206, s. 210; P. Zubowicz, *Kilka spostrzeżeń z zakresu spraw zawodowych*, PN 1937, nr 17–18, s. 39–42; C. Znamierowski, *Postulaty*, Gazeta Polska z dnia 24 czerwca 1939 r.; red., *Sytuacja profesorów a... dochodowość notariatu*, PN 1939, nr 11–14, s. 71; red., *Psychoza i rzeczywistość w dziedzinie dochodowości notariatu*, PN 1939, nr 15–16, s. 9–12.

¹²¹ M.in. S. Jurkiewicz, *O ubezpieczeniu przymusowym notariuszów. Istota sprawy i projekt załatwienia*, PN 1935, nr 10, s. 13–17; idem, *Sprawa ubezpieczenia notariuszów na drodze do ostatecznego załatwienia*, PN 1936, nr 3–4, s. 16–19; S. Esden Temp ski, *Ubezpieczenie notariuszów w ujęciu izby poznańskiej*, PN 1935, nr 13–14, s. 22–24; red., *Międzyizbowe ubezpieczenie notariuszy*, PN 1936, nr 9, s. 17; A. Rzewski, *Kilka luźnych uwag w sprawie ubezpieczenia notariuszów*, PN 1936, nr 15–16, s. 19; I. Żaki, *Ubezpieczenie notariuszów według systemu izby lwowskiej*, PN 1937, nr 9–10, s. 11–19; *Regulamin urzędowania kuratorium funduszu zapomogowego izby poznańskiej*, PN 1937, nr 24, s. 22; red., *Pierwszy w Polsce dom notariatu (Dom Funduszu Rentowego Lwowskiej Izby Notarialnej)*, PN 1938, nr 19, s. 17; red., *Ubezpieczenie notariuszów*, PN 1939, nr 15–16, s. 32–33.

¹²² M.in. red., *Fundusz zapomogowy lubelskiej izby notarialnej*, PN 1937, nr 13–14, s. 24.

¹²³ M.in. J. Nartowski, *Na Śląsku Zaolziańskim*, PN 1938, nr 21, s. 3–5, PN 1938, nr 23–24, s. 12–13; red., *Stan prawny na ziemiach odzyskanych. Prawo o notariacie na Śląsku Zaolziańskim*, PN 1938, nr 22, s. 2; red., *Dni Lublina: 10–11 grudnia 1938 r. XX konferencja prezesów i wiceprezesów R.N.*, tamże, s. 4–5; red., *Stanowiska notariuszy na Zaolziu*, tamże, s. 7.

¹²⁴ M.in. red., *Tragedia pasa granicznego*, PN 1937, nr 22, s. 3–10; P., *Obrót nieruchomościami na granicach państwa*, Not.-Hip. 1937, nr 7–8, s. 63–64; T.W., *Obrót nieruchomościami w pasie granicznym*, Not.-Hip. 1937, nr 11–14, s. 125–129; red., *W zachodnim pasie granicznym. Sprawozdanie ze zjazdu notariuszów izby poznańskiej*, PN 1938, nr 1, s. 19–21; red., *XIX konferencja prezesów i wiceprezesów R.N.*, PN 1938, nr 18, s. 6–7; T. Dorożala, *Pas graniczny*, Not.-Hip. 1938, nr 23–24, s. 223–224.

opracowań kompleksowych, zawierających głębszą analizę nowego prawa o notariacie, którego przepisy zmieniły przecież w istotny sposób pozycję notariuszy polskich, a także zakres wykonywanych przez nich czynności i sam sposób ich wykonywania.

Stałym od początku istnienia Drugiej Rzeczypospolitej nurtem zainteresowań były zagadnienia notariatu za granicą, na bieżąco komentowano przepisy nowych europejskich ustaw oraz ich istotniejszych nowelizacji, relacjonowano działalność zagranicznych organów samorządu, a także stowarzyszeń i organizacji notariuszy¹²⁵.

Zdziwienie budzić może także fakt, iż pod rządami nowego prawa nie interesowano się w większym stopniu ważkimi zagadnieniami związanymi z funkcjonowaniem samorządu notarialnego. Najobszerniejszą i najgłębiej analizującą te problemy pracą pozostawała wciąż *Reforma notariatu* W.L. Jaworskiego, choć autorzy ogólnopolskiego prawa o notariacie w niewielkim stopniu podzielali jego poglądy. Z chwilą wejścia w życie nowych przepisów rozważanie na temat m.in. form samorządu, niezbędnego zakresu działalności, który należało pozostawić organom samorządu zawodowego przestały budzić większe zainteresowanie autorów. Jednocześnie informowano jednak szeroko środowisko na temat działalności poszczególnych rad notarialnych, publikowano ich uchwały, sprawozdania, obszernie relacje z walnych posiedzeń, zawierające cenne dane o działalności korporacyjnej¹²⁶. Podobnie, nie zanalizowano licznych opinii i dokonywanej przez poszczególne rady wykładni budzących wątpliwości przepisów prawa o notariacie¹²⁷. Źródła te, mimo ich dostępności nie zostały dotychczas w pełni wykorzystane. Dostarczają one istotnych informacji nie tylko na temat działalności organów samorządu, któ-

¹²⁵ M.in. W. Reichert, *Ubezpieczenie notarialne w Austrii. Nowela z dnia 1 lutego 1934 r.*, PN 1934, nr 11, s. 9–12; red., *Notariat za granicą. Ze stowarzyszenia narodowego notariuszów Francji*, PN 1934, nr 9, s. 20–21; red., *Zjazd delegatów izb notarialnych w Austrii*, PN 1934, nr 18, s. 23–24; Z. Szymkowiak, *Notariat w innych państwach*, Not.-Hip. 1935, nr 11, s. 128–129, nr 12–13, s. 144–145, nr 14, s. 158, nr 15, s. 171; W.N., *Kongresy notariuszów Francji i Belgii – 1935 r.*, PN 1935, nr 13–14, s. 3–7, nr 15–16, s. 3–5; L.L., *Nowe niemieckie prawo notarialne na tle polskiego prawa o notariacie*, GSW 1937; red., *Nowa niemiecka ustawa notarialna*, PN 1937, nr 11, s. 22, nr 15–16, s. 25; H. Chudziński, *Ustrój notariatu Wolnego Miasta Gdańska*, PN 1939, nr 9–10, s. 17–19; red., *Doroczny XLV kongres notariuszów Francji*, PN 1939, nr 11–14, s. 10.

¹²⁶ M.in. red., *Prace korporacyjne notariatu według sprawozdań rad notarialnych 1936/37*, PN 1937, nr 17–18, s. 43–45; red., *Walne zgromadzenia izb notarialnych*, PN 1937, nr 12, s. 13–20, nr 13–14, s. 19–23; red., *Rady notarialne w roku 1937/38 (sprawozdawczy zarys działalności)*, PN 1938, nr 15–16, s. 31–34; red., *Walne zgromadzenia izb notarialnych*, PN 1938, nr 11–12, s. 1–5, nr 13–14, s. 12–27; red., *Rady notarialne w kadencji 1939–1940*, PN 1939, nr 11–14, s. 8–9; red., *Walne zgromadzenia izb notarialnych*, PN 1939, nr 11–14, s. 55–65.

¹²⁷ M.in. *Uchwała Rady Notarialnej w Warszawie w sprawie stosowania taksy*, PN 1934, nr 4, s. 6; *Uchwała Rady Notarialnej w Katowicach w sprawie należności taryfowych*, tamże, s. 6–7; *Z opinii prawnych rady notarialnej w Krakowie*, PN 1934, nr 12, s. 15–16; *Opinia Rady Notarialnej w Krakowie w sprawie wykładni postanowienia art. 12 § 3 pr. o not.*, PN 1938, nr 6, s. 11–12.

rych istnienie wynikało wprost z przepisów nowego prawa o notariacie. Re-lacjonują także, często bardzo dokładnie, funkcjonowanie organów pozausta-wowych, służących współpracy ogólnopolskiej rad notarialnych, takich jak konferencje prezesów i wiceprezesów rad notarialnych czy sekretariat mię-dzyizbowy, działających od końca 1934 r. i zastępujących brak organów o za-sięgu ogólnokrajowym¹²⁸. Konferencje prezesów i wiceprezesów dokonywały często jednolitej wykładni ważnych zasad oraz przepisów prawa o notariacie, m.in. dotyczących niedopuszczalności jednoczesnego urzędowania notariusza i zastępcy, rozporządzenia o wynagrodzeniu notariuszy, zasad tajemnicy za-wodowej, ustalenia jednolitej formy początku i zakończenia aktu notarial-nego¹²⁹. Wymienione źródła zasługują niewątpliwie na głębszą analizę i pod-sumowanie, umożliwiające ocenę faktycznego zakresu działania organów samorządu notarialnego w Drugiej Rzeczypospolitej.

Analiza literatury międzywojennej skłania do wniosku, iż problemy funk-cjonowania notariatu interesowały w zasadzie tylko środowisko notariuszy. Niezbyt często po 1934 r. zabierali głos przedstawiciele uniwersyteckiej nau-ki prawa, choć jednocześnie zauważyć należy podjęcie współpracy samorzą-du notarialnego z uniwersytetami w Krakowie i Lwowie dla wprowadzenia nauki o notariacie jako przedmiotu studiów uniwersyteckich. Wykłady, a tak-że seminaria i ćwiczenia prowadził od 1930 r. na Uniwersytecie Jana Kazi-mierza we Lwowie M. Allerhand, zaś w Krakowie od 1934 r. S. Gołąb¹³⁰.

Środowiskiem najwnikliwiej obserwującym przekształcenia notariatu polskiego w całym okresie dwudziestolecia międzywojennego byli adwoka-ci. Zainteresowanie to nie osłabło także po wejściu w życie rozporządzenia z 1933 r. Zagadnieniami wywołującymi żywą dyskusję były, jak wyżej wspo-mniano, zwłaszcza problemy związane z zakresem przymusu notarial-nego. Postępująca pauperyzacja adwokatury skłaniała do wysuwania coraz bardziej radykalnych postulatów. Domagano się m.in. ograniczenia lub nawet zniesienia istniejącego przymusu notarialnego, podziału wynagrodze-nia między adwokatem a notariuszem, w wypadku aktów zredagowanych przez adwokatów, wysuwano nawet żądania upaństwowienia notariatu¹³¹.

¹²⁸ W.N., *O współdziałaniu izb notarialnych*, PN 1934, nr 4, s. 2–3; W. Natanson, *Pięć lat (1934–1938) współdziałania Rad Notarialnych*, PN 1939, nr 1, s. 6–10; red., *Pierwsze pięćdziesiąt lat współdziałania międzyizbowego rad notarialnych*, PN 1939, nr 9–10, s. 9–16.

¹²⁹ M.in. red., *Równoczesność urzędowania notariusza i zastępcy*, PN 1938, nr 6, s. 12–13; red., *Pierwsze pięćdziesiąt lat...*, s. 9–16.

¹³⁰ Red., *Nauka o notariacie jako przedmiot studiów akademickich*, PN 1934, nr 4, s. 137; T.K., *Zakończenie ćwiczeń na Uniwersytecie Jagiellońskim*, passim; M. Allerhand, *Wykłady o notariacie na Uniwersytecie Lwowskim*, PN 1934, nr 7, s. 164; A. Oleszko, *Ustrój polskie-go notariatu*, s. 17–19.

¹³¹ M.in. W.D. Paszkowski, *Projekty aktów notarialnych i taksa notarialna*, PN 1934, nr 24, s. 3–5; A. Glasner, *Redagowanie aktów a taryfa ustawowa*, *Głos Adwokatów* 1935, nr 5, s. 324–328; K. Kraushar, *Postulat zmiany taksy notarialnej od aktów redagowanych przez adwokatów*, *Palestra* 1935, s. 62–64; idem, *Jeszcze w sprawie taksy notarialnej od projektów aktów redagowanych przez adwokatów*, s. 148; *Memoriał Rady Adwokackiej we Lwowie w spra-*

Kolejną falę publikacji przyniosły prace nad nowelizacją prawa o adwokaturze¹³².

Wymienione wyżej najważniejsze prace, poświęcone zróżnicowanym zagadnieniom działania notariuszy nie wyczerpują całej literatury międzywojennej. Lista wszystkich tytułów imponować może swymi rozmiarami. Należy jednak pamiętać, iż większość z nich stanowiły opracowania drobne i bardzo drobne, o zróżnicowanym poziomie merytorycznym, często wbrew imponującemu tytułom bardzo pobieżne. Odbijały się w nich najważniejsze problemy, nurtujące środowisko notariuszy, stąd w wielu wypadkach pozbawione były niezbędnej bezstronności oceny i nacechowane subiektywizmem. Niekiedy publicystyczny charakter dominował nad rzeczową analizą. Choć stanowią cenne źródło, ukazujące wyraźnie oczekiwania, dążenia, a często codzienne kłopoty notariatu, nie wypełniają luki w zakresie badań nad jego historią. Prac o szerszym zakresie, solidniejszej podstawie źródłowej nie było natomiast zbyt wiele.

Zakończenie. Przedstawiony wyżej przegląd ważniejszych prac poświęconych notariatowi w okresie międzywojennym wskazuje, że wobec niewielkiego – choć ostatnio stale rosnącego – zainteresowania historią notariatu Drugiej Rzeczypospolitej, wciąż oczekuje on na pełne, monograficzne opracowanie swych dziejów, oparte na szerokiej bazie źródłowej. Pomijanie w dotychczasowych badaniach wielu wskazanych wyżej problemów powoduje, że wiedza zarówno na temat jego ustroju, jak też rzeczywistego działania wciąż jest ograniczona.

Monografia historii notariatu Drugiej Rzeczypospolitej powinna wykorzystać, jak wyżej wspomniano, nie tylko dotychczasowy stan opracowania tematu, lecz także zróżnicowane ustawodawstwo, zarówno odziedziczone po zaborcach, jak i polskie akty prawne, zmieniające i w niewielkim stopniu ujednolicające zastany w chwili odzyskania niepodległości stan prawny. Analiza ustawodawstwa objąć musi poza przepisami polskiego prawa o notariacie z 1933 r. także całość wydanych do niego przepisów wykonawczych, dotychczas niewykorzystanych w literaturze. Podstawę źródłową stanowić muszą także liczne okólniki ministerialne, publikowane w „Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości” w całym okresie międzywojennym. Cennym

---

wie postulatów palestry, Palestra 1936, s. 644–647; M. Buczkowski, *O upaństwowienie notariatu i zniesienie instytucji komorników*, Nowa Palestra 1936, nr 4, s. 146–152.

¹³² M.in. red., *Notariat a reforma adwokatury*, PN 1935, nr 9, s. 21; L. Peiper, *W przedmiocie reformy ustroju adwokatury*, Głos adwokatów 1935, nr 3, s. 62–65; W. Dorożyński, *Reforma ustroju czy materialna odbudowa adwokatury*, Głos adwokatów 1935, nr 4, s. 123–126; L. Geldwerth, *Wolność i niezawisłość adwokatury a projekt nowelizacji prawa o ustroju adwokatury*, Głos Adwokatów 1936, nr 9–10, s. 261–264; K. Kraushar, *Sprawa reformy ustroju adwokatury*, Palestra 1938, s. 174; red., *Ostatnie dane z sesji parlamentarnej. Prawo o ustroju adwokatury*, PN 1938, nr 7–8, s. 150.

źródłem, również do tej pory niewykorzystanym, jest orzecznictwo sądowe, zarówno Sądu Najwyższego jak i Najwyższego Trybunału Administracyjnego, dotyczące spraw notarialnych, ogłaszane m.in. w „Orzecznictwie sądów polskich”, „Orzecznictwie Sądów Najwyższych w sprawach podatkowych i administracyjnych”, czy „Zbiorze wyroków Najwyższego Trybunału Administracyjnego”. Podobne znaczenie mają orzeczenia sądów apelacyjnych, często publikowane w czasopismach notarialnych.

Dla pełnego obrazu instytucji konieczne jest ukazanie jej praktycznego funkcjonowania. Choć czołowym osiągnięciem okresu międzywojennego w dziedzinie notariatu było ujednoczenie jego ustroju w skali całego państwa to pamiętać należy, że przez 16 lat istnienia Drugiej Rzeczypospolitej notariat działał w oparciu o pozaborcze przepisy. Ten długi, pomijany najczęściej okres działania zasługuje także na gruntowne omówienie i ocenę. Monograficzny zarys dziejów notariatu w Drugiej Rzeczypospolitej nie może ograniczać się wyłącznie do spraw ustrojowych, organizacji instytucji. Równie istotny dla ukazania we właściwej perspektywie historycznej jej działania jest także zakres wykonywanych przez notariuszy czynności. Problem ten stanowił przedmiot zainteresowania w okresie międzywojennym wobec obowiązywania przepisów pozaborczych, określających różny zakres kompetencji. Także rozporządzenie z 1933 r. łamało zasadę kodyfikacyjną, umieszczając wśród przepisów ustrojowych normę wprowadzającą przymus notarialny w zakresie obrotu nieruchomościami. Wejście w życie rozporządzenia wobec różnorodności przepisów prawa cywilnego materialnego nie oznaczało unifikacji zakresu czynności wykonywanych przez notariuszy.

Historia instytucji w okresie międzywojennym uwzględniać powinna także analizę działalności organów samorządu notarialnego, zwłaszcza w okresie jego istnienia w skali całego kraju po wejściu w życie rozporządzenia z 1933 r. Cenne, niewykorzystane dotychczas dane o jego działalności, zawarte w czasopismach notarialnych, uzupełnione być powinny archiwalną kwerendą źródłową. M.in. Archiwum Państwowe w Krakowie zawiera bogaty zasób materiałów pozostałych po działaniu tamtejszej izby notarialnej (do końca 1933 r.) oraz rady notarialnej (od 1934 r.). W zasobach znajdują się także cenne dokumenty współpracy całego małopolskiego samorządu notarialnego, zwłaszcza w okresie przed unifikacją, pozwalające na dokładne prześledzenie praktycznego funkcjonowania wszystkich izb małopolskich (Kraków, Lwów, Przemyśl) do końca 1933 r. Działalność samorządu w skali całego kraju od 1934 r. obrazują w pełni źródła drukowane, publikowane w „Przeglądzie Notarialnym” jako urzędowym organie notariatu polskiego z mocy uchwały prezesów wszystkich rad notarialnych w Polsce¹³³.

Dla uzyskania pełnego obrazu instytucji, konieczne jest także przedstawienie tworzących ją ludzi. W wypadku polskiego notariatu ich rola była

¹³³ Red., *Organ urzędowy Rad Notarialnych*, PN 1934, nr 5, s. 19.

szczególnie znacząca, bez takich postaci jak m.in. M. Kurman¹³⁴, S. Landau¹³⁵, B. Okołowicz¹³⁶, T. Starzewski¹³⁷, S. Stein¹³⁸ droga do ogólnopolskiego prawa notarialnego zapewne jeszcze wydłużyłaby się. Na podkreślenie zasługuje fakt, że niewielkie liczebnie środowisko potrafiło mimo niesprzyjających warunków, zróżnicowanego statusu i zasad działania skonsolidować się w krótkim czasie i wkrótce po odzyskaniu niepodległości państwowej w 1918 r. rozpocząć ożywioną międzydzielnicową działalność w celu stworzenia ogólnopolskiego prawa o notariacie. Także dzięki tej aktywności, w chwili opublikowania rozporządzenia z 1933 r., notariusze polscy tworzyli już w miarę jednolitą grupę zawodową, ze wspólnymi, skryształizowanymi w poprzednich latach dążeniami, oczekiwaniami i planami zawodowymi, co ułatwiło wejście w życie nowego prawa o notariacie.

Zarysowane wyżej problemy badawcze autorka ma nadzieję zrealizować w przygotowywanej pracy, poświęconej zasadom ustrojowym i praktycznemu funkcjonowaniu polskiego notariatu publicznego w okresie międzywojennym.

---

¹³⁴ Jeden z najaktywniejszych członków i zarazem współtwórców dorobku Zrzeszenia Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych, wieloletni prezes jego warszawskiego Oddziału, autor wielu wymienionych wyżej publikacji o notariacie.

¹³⁵ Cieszący się dużym autorytetem nestor warszawskich notariuszy, autor jednego z pierwszych projektów (1917 r.) prawa o notariacie.

¹³⁶ M.in. współtwórca ożywionej współpracy z małopolskimi izbami notarialnymi, prezes Zarządu Głównego Zrzeszenia Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych do 1925 r., M. Kurman, *Zrzeszenie Notariuszów i Pisarzy Hipotecznych...*, s. 109–110; *Sprawozdanie ze zjazdu członków Zrzeszenia Rejentów i Pisarzy Hipotecznych w Warszawie w dniu 29 marca 1925 r.*, PN 1925, nr 1–2, s. 128.

¹³⁷ Zasłużony dla dzieła unifikacji prawa o notariacie prezes Izby Notarialnej w Krakowie (nieprzerwanie do śmierci w 1931 r.), inicjator współpracy międzydzielnicowej i pierwszego zjazdu ogólnopolskiego notariuszy w Krakowie w 1922 r., organizator prac nad projektami prawa o notariacie, autor ścisłej współpracy izb małopolskich, Dr St. St., *Ś.p. Dr Tadeusz Starzewski*, PN 1931, nr 1, s. 9–13; akta Izby Notarialnej w Archiwum Państwowym w Krakowie Oddział II.

¹³⁸ Następca T. Starzewskiego i prezes Izby a następnie od 1934 r. Rady Notarialnej w Krakowie, kontynuator prac T. Starzewskiego; red., *Z Izby Notarialnej w Krakowie*, PN 1931, nr 1, s. 54; red., *Sprawozdanie z pierwszego walnego zgromadzenia Izby Notarialnej w Krakowie*, PN 1934, nr 3, s. 5; red., *Z Rady Notarialnej w Krakowie*, tamże, s. 8; akta Izby oraz Rady Notarialnej w Krakowie, Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział II.

LE NOTARIAT DANS LA IIÈME RÉPUBLIQUE POLONAISE.
L'ÉTAT ACTUEL DES RECHERCHES

R é s u m é

Jusqu'à ce temps, malgré sa longue présence dans la vie juridique en Pologne, le notariat public n'est pas l'objet des études monographiques qui décriveraient le développement de son organisation et des principes de son fonctionnement en pratique. Ce manque concerne surtout le notariat polonais au temps de la IIème République Polonaise de 1918 à 1939. Jusqu'à l'entrée en vigueur à partir du 1er janvier 1934, une première loi polonaise sur le notariat, promulguée par le décret du Président de la République le 27 octobre 1933, le notariat était soumis sous les différents règlements qui avaient subsisté de l'époque de partage de la Pologne. Malgré sa grande portée pour établir la forme définitive de la loi sur le notariat, il y a peu de travaux concernant cette première période. Aujourd'hui l'état des recherches sur la loi de 1933 sur le notariat se présente en général mieux, pourtant jusqu'à nos jours la plupart des auteurs ne s'occupaient que de l'analyse normative des principes figurant dans le décret même. Ils ne se sont guère intéressés à la pratique. Pour la connaissance complète de l'histoire de cette institution, il serait nécessaire d'entreprendre des recherches sur la période de 1918 à 1933, mais aussi d'examiner comment et quand les nouveaux principes imposés par le décret de 1933 ont été introduits en vigueur. Cela ne serait possible que grâce à l'examen profond des nombreuses sources normatives et des arrêts des tribunaux. La nécessité d'études monographiques sur le notariat polonais de l'époque d'entre deux dernières guerres mondiales a été aperçu à plusieurs reprises. On apprécie la grande signification des principes et des solutions élaborés et prises à ce temps, surtout visant les changements structurels du notariat polonais d'aujourd'hui. Ici, la tradition du notariat polonais de la IIème République jouait un rôle bien important.